Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2026 **Matěj Líbal**

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Historický vývoj, úpadek a zánik čtvrtě Rychtářka a jejího okolí

Matěj Líbal

Plzeň 2026

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program: Moderní dějiny

Diplomová práce

Historický vývoj, úpadek a zánik čtvrtě Rychtářka a jejího okolí

Matěj Líbal

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2026

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Janu Lhotákovi, Ph.D., za odborné a profesionální vedení mé práce, a především za velkou dávku trpělivosti.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že jsem při jazykové a stylistické úpravě této práce využil nástroj AI Grammarly EDU poskytovaný studentskou licencí ZČU. Obsah práce jsem po jeho použití nadále upravil a potvrzuji, že plně odpovídám za výslednou podobu práce.

Plzeň, duben 2026 ……

Obsah

Úvod ... 1

1 Základní charakteristika zkoumaného území ... 5

1.1 Rychtářka jako urbanonymum ... 5

1.2 Podoba Rychtářky od vzniku Plzně po 20. století ... 9

2 Staletí na okraji. Život za hradbami mezi vodními toky ... 14

3 Když se Plzeň probudila k průmyslu. Rychtářka jako první svědek. ... 22

4 Čtvrť, která nestíhala město. Začátek pomalého úpadku. ... 28

5 Od úprav břehů k válečným létům. Rychtářka v první polovině 20. století. ... 37

6 Roky, které rozhodly. Jak Rychtářka zmizela z map. ... 45

7 Od plánů ke skutečnosti. Co s prostorem po demolicích? ... 56

Závěr ... 62

Seznam zkratek ... 64

Seznam použitých zdrojů ... 65

Resumé ... 74

Seznam příloh ... 75

Úvod

Čtvrť Rychtářka představuje v dějinách Plzně často zapomenutý prostor, který se navzdory své bezprostřední blízkosti k historickému jádru města dlouhodobě nacházel na jeho okraji, ať už geograficky, sociálně, nebo jen symbolicky. Její vývoj je úzce spjat s proměnami městského organismu, s vývojem chápání funkce předměstí, s hospodářskými cykly i s urbanistickými zásahy, které v různých obdobích zásadně měnily podobu částí i Plzně jako celku. Rychtářka byla po staletí místem, kde se prolínaly živnosti závislé na vodě, drobná řemesla, levné bydlení, sociálně slabší vrstvy i specifická poloha mezi vodními toky. Přestože se jednalo o území v těsném sousedství městských hradeb, nikdy nezískalo prestiž či stabilitu jiných částí města. Její existence byla po dlouhou dobu spíše tolerována, než plánována.

V průběhu dějin nebyla po většinu času vnímána jako důležitá část města, která by si zasloužila větší pozornosti historiků. Záznamy o čtvrti jsou tak pouze sporadické, často roztroušené ve velkých dílech zabývajících se historií města Plzně jako celku, případně v dílech zabývajících se zaniklými stavbami a zmizelou architekturou. Přesto však zrovna Rychtářka stála v první linii při zrodu Plzně jako průmyslového města, přestože většinou sloužila jako odkladiště špinavých provozů. Lidé, kteří své životy prožili ve spojení s touto čtvrtí, jsou dodnes hrdí na svůj původ a s láskou vzpomínají na mladá léta mezi křivolakými uličkami, které nazývaly domovem.

Cílem této diplomové práce je analyzovat historický vývoj, proměny a především zánik čtvrti Rychtářka v širším urbanistickém, sociálním a hospodářském kontextu Plzně. Práce sleduje, jak se z původně řídké a nejednotné zástavby na ostrově mezi vodními toky stalo předměstí, později čtvrť, a nakonec prostor, který byl v druhé polovině 20. století téměř kompletně vymazán z mapy pro větší blaho města. Zvláštní pozornost je tedy věnována tomu, jak se Rychtářka vyvíjela v závislosti na měnících se potřebách města, jak reagovala na hospodářské a demografické změny a jaké faktory vedly k jejímu postupnému úpadku a definitivnímu zániku.

Tezí autora práce je, že zánik Rychtářky nebyl pouze nevyhnutelným důsledkem technického stavu zástavby, ale výsledkem modernistického urbanistického myšlení architektů po druhé světové válce, které upřednostnilo dopravní průtah a ideu „moderního města“ před zachováním historické struktury a sociální kontinuity.

V práci se autor snaží odpovědět na následující čtyři výzkumné otázky:

- Jak se vyvíjela podoba a funkce prostoru Rychtářky od vzniku Plzně do 20. století?
- Jaké socioekonomické a urbanistické faktory formovaly její růst, stagnaci a úpadek?
- Jaké motivace a ideologické rámce stály za rozhodnutím o asanaci Rychtářky ve 20. století?
- Jaké místo zaujímá Rychtářka v paměti města a jejích obyvatel dnes?

Metodologicky je práce založena na kombinaci historicko-geografického, urbanistického a sociálně-historického přístupu. Základním východiskem je analýza kartografických pramenů, která umožňuje sledovat proměny území Rychtářky v dlouhodobé perspektivě a rekonstruovat podobu zástavby v jednotlivých obdobích. Mapové podklady jsou konfrontovány s archivními materiály, zejména s písemnostmi městské správy, stavební dokumentací, fotografickými sbírkami a dobovým tiskem. Tyto prameny doplňuje kritická práce s odbornou literaturou, která poskytuje širší kontext urbanistického vývoje Plzně, sociální struktury předměstí a proměn městského prostoru v 19. a 20. století.

Práce využívá komparativní, dedukční a indukční metodu, například při porovnávání jednotlivých mapových vrstev, či při srovnání Rychtářky s vývojem v jiných částech Plzně. V závěrečných kapitolách je aplikována analýza urbanistických zásahů druhé poloviny 20. století, která vychází z dobových plánů, rozhodnutí a územních studií. Součástí metodologie je rovněž kritické hodnocení pramenů, zejména vedut a starších map, jejichž vypovídací hodnota je limitována dobovou stylizací či nepřesností.

Důležitou součástí práce je také metoda orálních dějin. V rámci rozhovorů s pamětníky a pamětnicemi byly zaznamenány osobní vzpomínky, subjektivní dojmy i drobné každodenní příběhy, které dokreslují obraz Rychtářky jako živého prostoru, formovaného konkrétními lidskými osudy. Orální historie tak umožnila zachytit takové aspekty minulosti, které se v písemných pramenech neobjevují, ať už jde o atmosféru místa, sociální vztahy, způsoby trávení času, vnímání sousedství či drobné události, jež nebyly považovány za hodné záznamu. Pamětnické výpovědi jsou proto využity jako doplňkový zdroj, který rozšiřuje a zpřesňuje informace získané z archivních materiálů a mapových podkladů.

Zde je nutné zdůraznit, že metoda orálních dějin je v práci uplatněna s vědomím jejích limitů. Vzpomínky mohou být zkreslené časovým odstupem, osobní perspektivou či selektivní pamětí. Jejich hodnota však spočívá právě v subjektivitě, neboť umožňují rekonstruovat každodennost čtvrti, její sociální dynamiku a způsob, jakým byla Rychtářka vnímána těmi, kdo ji obývali. Orální historie tak v práci plní roli nástroje, který doplňuje faktografický rámec o lidský rozměr a přispívá k celistvějšímu pochopení zániku této čtvrti.

Strukturou je práce rozdělena do několika chronologicky dělených kapitol. V kapitole *1 Základní charakteristika zkoumaného území* je v první části Rychtářka definována a geograficky vymezena v historii a současnosti, na což navazuje v druhé části snaha o rekonstrukci vzhledu a podoby Rychtářky v historii.

Následující kapitoly popisují historii čtvrti od vzniku města Plzně až po současný stav. V kapitole *2 Staletí na okraji. Život za hradbami mezi vodními toky* je představena Rychtářka jako předměstská zástavba sloužící především řemeslníkům a chudším obyvatelům, kteří neměli měšťanská práva a kde se koncentrovaly profese závislé na vodě. I přes dlouhá staletí požárů a nepřízně vždy našla cestu k obnově. V kapitole *3 Když se Plzeň probudila k průmyslu. Rychtářka jako první svědek* je prostor Rychtářky ukázán jako předobraz průmyslové Plzně, který defacto spustil přeměnu města ve výrobní centrum po vzniku prvního podniku fungujícího na centralizované manufakturní výrobě a v kapitole *4 Čtvrť, která nestíhala město. Začátek pomalého úpadku* je poukázáno na počínající zaostávání čtvrtě za zbytkem Plzně, přestože došlo k většímu propojení s původním historickým středem metropole.

Zvláštní důraz je kladen na období 20. století, kdy Rychtářka dosáhla svého největšího rozsahu, ale kdy se zároveň začaly objevovat první plány na její přestavbu či likvidaci. V kapitole *5 Od úprav břehů k válečným létům. Rychtářka v první polovině 20. století* jsou popsány zásahy města do zástavby i způsobu využívání prostoru Rychtářky a v kapitole *6 Roky, které rozhodly. Jak Rychtářka zmizela z map* je shrnut průběh urbanistického řešení, které mělo za následek faktický zánik čtvrti v 60 a 70. letech 20. století.

V poslední kapitole *7 Od plánů ke skutečnosti. Co s prostorem po demolicích?* je na závěr popsán osud jednotlivých přeživších částí čtvrti a představen aktuální stav zástavby a způsobů využívání prostoru Rychtářky.

Literatura věnující se pouze tématu Rychtářky do dnešní doby nevznikla. Události a vývoj Rychtářky lze však nalézt v obsahu větších děl, které se věnují Plzni jako celku. Příkladem může být monumentální trojice knih *Dějiny města Plzně* vzniklých v minulém desetiletí. Bohatý kolektiv autorů v těchto obsáhlých a značně detailních dílech shrnul dosavadní historický vývoj Plzně v rámci nejmodernější metodologie a přístupu ke zkoumání dějin, kdy navázal na starší literaturu, kterou zhodnotil a doplnil o nejnovější poznatky. Pro jakoukoli práci zabývající se dějinami Plzně se tak může vždy jednat o odrazový můstek pro hlubší výzkum.

Cenným zdrojem informací, které mohou být přehlédnuty ve velkých shrnujících a přehledových publikacích, jsou díla architekta Petra Domanického a jeho blízkých kolegů. Ti ve svých pracích a v publikacích jako jsou *Plzeň. Průvodce architekturou města od počátku 19. století do současnosti* z roku 2013 a *Plzeň zmizelá* z roku 2016 velice detailně rozebrali architektonickou přeměnu a vývoj na území Plzně nejen ve velkých pojmech a hnutích, ale taktéž se věnovali příkladům jednotlivých staveb. Pravdou však zůstává, že tytéž autoři své příspěvky často promítli do výše zmíněného tria knih *Dějiny města Plzně*.

Problematice plzeňských předměstí se též za svého života věnoval již dnes legendární historik Miloslav Bělohlávek. V díle *Plzeňská předměstí* z roku 1997 se jako jeden z prvních věnoval do té doby opomíjeným tématům na okraji Plzně, které bývaly převažovány při výzkumu událostmi vnitřního města. Dodnes se tak jedná o hodnotnou literaturu, která neztratila nic na relevanci.

Opomíjenými, ale zato velmi detailními zdroji informací mohou být historické adresáře, díky kterým lze dohledat až jmenovitě skladbu obyvatel v jednotlivých částech Plzně. V této práci byla použita komparace *Adresáře statutárního města Plzně* z roku 1948 a *Plzeňského adresáře* z roku 1938 k porovnání stavu a struktury obyvatel, firem a živností na Rychtářce v meziválečném a poválečném období.

Prakticky veškerá existující literatura však zmiňuje dění na Rychtářce pouze okrajově. Čtvrť ale ze své podstaty vždy stála stranou dění, tudíž nelze očekávat objemné množství archiválií, které by se jí přímo dotýkalo. Výjimku tvoří sbírky ZČM a AMP, které mají ve svých archivech rozsáhlou kolekci historických fotografií a negativů, na kterých je v obrazové formě zachována většina již dnes zaniklých domů. Překvapivě plzeňské pracoviště NPÚ má na rozdíl od nich ve své kartotéce tento materiál značně prořídlý.

1 Základní charakteristika zkoumaného území

1.1 Rychtářka jako urbanonymum

Pod pojmem Rychtářka se dnes označuje prostor v severní části historického jádra Plzně, vymezený přibližně oblastí mezi čtyřproudou komunikací z jihu, Lochotínskou lávkou ze západu, nábřežím řeky Mže ze severu a střediskem volného času Radovánek z východu.[1] V současném povědomí veřejnosti však název označuje především komerční parkovací dům, méně pak jeho bezprostřední okolí, které bylo v průběhu 20. století výrazně přetvořeno asanačními zásahy a výstavbou městského dopravního průtahu, čímž prakticky původní čtvrť zcela zanikla.

V dnešní době by byla Rychtářka součástí tzv. centrální oblasti města. Jako střed této oblasti se udává historické městské jádro na území původně ohraničeném městskými hradbami, dnes již sadovým prstencem. Centrální oblast samotná pak sahá až tam, kde končila původní městská předměstí včetně Rychtářky. Na severu ke Mži, na východě k Radbuze a železnici, která ohraničuje oblast i z jihu. Na západě pak tato oblast končí u bývalého komplexu průmyslových Škodových závodů.[2]

V nejstarší minulosti však pod pojmem Rychtářka nelze popisovat městské území v dnešním smyslu. Od vzniku Plzně až do 19. století bylo území Rychtářky fakticky ostrovem, nazývaným též jako Malá obcizna. Ten byl obklopen ze severu a severozápadu řekou Mží, z jihu a jihozápadu ze Mže se oddělující Soukenickou valchou, někdy nazývanou též jako Valchařskou strouhou, a z východu z Radbuzy odbočující Mlýnskou strouhou.[3] Tyto dva vodní toky byly od vzniku města upravovány a využívány obyvateli města a předměstí k provozování svých živností, které vyžadovaly vodu. Z obydlí a z roztroušené zástavby těchto řemeslníků na ostrově vznikalo postupně předměstí, které by se již dalo pojmenovat Rychtářkou.

Svého nejspíše největšího rozsahu nejenom množstvím zástavby, ale i jejího druhu, Rychtářka dosáhla na přelomu 19. a 20. století. Po zasypání Soukenické valchy v druhé polovině 19. století vznikly na severním okraji historického centra okrasné Otakarovy sady a z předměstí za bývalým opevněním vznikla na centrum napojená čtvrť.

[1] *Vymezení řešeného území*. In: Útvar koncepce a rozvoje Plzeň. [online], [cit. 2026-04-27]. Dostupné z: https://cloud.plzen.eu/index.php/s/T6GZm8Q2EdtQGep?dir=undefined&path=%2FUzemni_studie_UP_Plzen%2F%C3%9AMO%20Plze%C5%88%203%2FPlze%C5%88%2C%20Rycht%C3%A1%C5%99ka&openfile=37645129.
[2] KRÁLOVÁ, Irena, *Urbanistická a funkční struktura města Plzně*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 113–116.
[3] JANDA, Jan, KRČMÁŘ, Luděk, *Pět plzeňských řek*, Domažlice 2009, s. 13–14.

Právě Otakarovy sady se svou stromovou alejí tak z jihu nově ohraničovaly Rychtářku a zasadily se o její estetické, praktické a funkční začlenění do města.[4]

Velkou změnou ve vnímání prostoru Rychtářky přinesla stavba Saského mostu v polovině 19. století. Přepažením předměstí na dvě poloviny vedlo obzvláště po zasypání Soukenické valchy ke zmenšení prostoru, které bylo vnímáno jako Rychtářka a co jako její okolí. Především odborná literatura, částečně i vnímání pamětníků, považovala za území Rychtářky pouze východní část bývalého ostrova s většinou původních budov. Téměř nezměněná historická zástavba na osmi křivolakých ulicích zůstala na Rychtářce až do vlny demolic na přelomu 60. a 70. let. 20. století.

Samotné pojmenování oblasti jako Rychtářka je zahaleno dodnes závojem nejasností. Místopisné pojmenování pravděpodobně vychází z časů, kdy ještě většinu ostrova tvořila louka městského rychtáře, kterému z ní i plynul výnos.[5] Městský rychtář byl zástupce krále od vzniku města do 80. let 15. století, který dohlížel na veškeré dění ve městě, než dostal menší roli ve správě města. Vzhledem k navázání jména na jeho osobu může být název Rychtářka skutečně prastaré.[6] První zaznamenané označení Rychtářovy louky lze ale dohledat až mnohem později, konkrétně na mapě města Plzně z roku 1821.[7] K oficiálnímu pojmenování Rychtářky došlo až roku 1871. V té době docházelo k výše zmíněnému postupnému začleňování Rychtářky do centra a z předměstí se tak stala čtvrť. Proto v roce 1871 poprvé zasedlo obecní zastupitelstvo města Plzně, aby odstranilo nedostatky v pojmenovávání ulic. Plzeň totiž měla pojmenováno pouze několik ulic (v roce 1821 jen 19), a tak nově 45 ulic získalo své jména, čímž se počet pojmenovaných ulic více než zdvojnásobil. Pro jednu z nejvýznamnějších ulic na území bývalé Malé Obcizny bylo rozhodnuto o názvu Na Rychtářce, přeneseně právě podle starého označení předměstí Rychtářka.[8]

Historicky lze též zaznamenat označení pro místní obyvatele na Rychtářce jako malobranští, podle jejich bydliště v těsné blízkosti vstupní brány do města. Té se kromě častěji užívaného názvu Saská přezdívalo též Malá, Maličká a Malická. Nejednalo se však o fyzický popis velikosti brány, která se rozměrově neodlišovala od ostatních bran v systému plzeňského opevnění. Název Malická brána vznikl pravděpodobně

[4] BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Parky a zeleň města Plzně*, Plzeň 1989, s. 6.
[5] FANTOVÁ, Kateřina, *Plzeňský uličník. Pročpa se takle menujou*? Plzeň 2019, s. 136.
[6] BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957, s. 8.
[7] AMP, Sbírka map a plánů, Plzeň, i. č. M 679, sign. v roli.
[8] FANTOVÁ, s. 5.

zkomolením starého označení dnes již zaniklé vesnice Malice, která se nacházela přibližně v prostoru dnešní Roudné a ke které z této brány vedla přístupová cesta z města. Z Malické brány tak postupně po zániku vsi vznikla Maličká a finálně zkrácením Malá brána.[9]

Historicky se po většinu historie Rychtářka řadila pod územní celek Saské předměstí, do konce 18. století označované stejně jako brána též jako Malické či Malé.[10] To začínalo právě Rychtářkou na jihu, pokračovalo přes Roudnou a Lochotín a končilo na severu až u Bolevce. Po druhé světové válce však v rámci přejmenovávání ulic a území, které by jakkoli připomínala nacistickou okupaci, došlo z rozhodnutí Revolučního okresního národního výboru k přejmenování Saského předměstí na VI. část Plzně – Severní předměstí. Oficiální platnost tohoto rozhodnutí vešla v účinnost roku 1949.[11]

Jak již bylo výše naznačeno, na Rychtářce se v období největšího rozkvětu nacházelo osm ulic, které dostaly své oficiální pojmenování získaly v druhé polovině 19. století. V první vlně pojmenovávání roku 1871 nebyla ulice Na Rychtářce ve čtvrti sama, a tak jsou k tomuto roku poprvé zaznamenána jména ulic Kamenická, Truhlářská a na severu Rychtářky podél řeky Mže ulice Na Prádle. Lze usoudit, že jsou pojmenovány podle živností obyvatel a podle místa, kde se vyrábělo, nebo v řece pralo, prádlo.[12]

Roku 1871 je také zaznamenáno pojmenování ulice Malobranské, s největší pravděpodobností podle jejího umístění vedle bývalé a výše zmiňované Saské brány, někdy totiž nazývané jako Malé brány. Za několik málo let, avšak po necelých třiceti letech od zániku brány, ulice v roce 1878 změnila název na Hrnčířskou, pravděpodobně podle jednoho z rozšířených způsobů obživy místních obyvatel.[13] Stalo se tak v rámci druhého hromadného pojmenovávání, a přejmenovávání ulic. Zatímco šest ulic změnilo své, i několik let staré, názvy, přes padesát dalších jich bylo nově pojmenováno.[14]

Z tohoto období druhého pojmenování tak pochází označení pro zdaleka nejmenší uličku na Rychtářce ulici Příční, u níž název vypovídal o její poloze mezi ostatními ulicemi. Podle polohy byly v roce 1878 pojmenovány i ulice Podmostní a Příkopní, které

[9] KEJHA, Josef, JANOUŠKOVEC, Jiří, *Zmizelá Plzeň*, Plzeň 2025, s. 120.
[10] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1648–1788*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 598.
[11] URBAN, Jaroslav František, *Úvodím Mže*, Plzeň 1946, s. 28–31; Kolektiv autorů, *Vyhláška č. 22/1949 Sb. Vyhláška ministerstva vnitra o změnách úředních názvů míst v roce 1948*, Praha 1949, s. I.
[12] FANTOVÁ, s. 136.
[13] Tamtéž, s. 135.
[14] Tamtéž, s. 5.

odkazovaly na polohu pod Saským mostem a na historii předměstí v dobách existujícího městského opevnění a jeho příkopů.[15]

Z původní zástavby na Rychtářce zůstalo po demolicích v 70. a 80. letech 20. století jen pár domů. Zachovány zůstaly pouze dva, a to na adresách Podmostní 2399/4 a Truhlářská 2397/10. Oba jsou dnes památkově chráněné jako poslední upomínka zaniklé čtvrti.[16] Kromě komunikační trasy z města směrem na Roudnou přes přestavěný, několikrát zrekonstruovaný a pozměněný Saský, dnes Wilsonův most, zůstaly v prostoru bývalé čtvrtě z původních osmi ulic pouze ulice Podmostní, Kamenická a Truhlářská. Ty však s původními ulicemi mají společné pouze pojmenování, neboť vedou prostorem jinak, než vedly v době jejich vzniku a fungování čtvrtě. Současný stav a zástavba vzniklá v následujících letech po demolicích budov původní čtvrtě jsou detailně popsány v kapitole *7*.

Komise pro rozvoj města Plzeň nechala v roce 2020 vytvořit územní studii, ve které zhodnotila dosavadní průběh urbanistického vývoje na území, historicky jako nešťastný, a dala si za cíl „*zachovat prostředí navazující na zbylé historické objekty…a vytvořit v těchto místech prostor pro citlivou historizující dostavbu*.“[17] Též shledala prostor v současnosti i přes dobrou lokaci cca 250 m severně od náměstí Republiky a dopravní dostupnost značně neatraktivní pro pobyt.

[15] FANTOVÁ, s. 137.
[16] DOMANICKÝ, Petr a kol., *Plzeň. Průvodce architekturou města od počátku 19. století do současnosti*, Plzeň 2013, s. 169.
[17] *ÚZEMNÍ STUDIE, PLZEŇ, RYCHTÁŘKA*. In: Útvar koncepce a rozvoje Plzeň. [online], [cit. 2025-07-25]. Dostupné z: https://cloud.plzen.eu/index.php/s/T6GZm8Q2EdtQGep?dir=undefined&path=%2FUzemni_studie_UP_Plzen%2F%C3%9AMO%20Plze%C5%88%203%2FPlze%C5%88%2C%20Rycht%C3%A1%C5%99ka&openfile=37645129.

1.2 Podoba Rychtářky od vzniku Plzně po 20. století

Pro zkoumání jakékoliv městské, vesnické a celkově urbanistické zástavby je přirozené opřít se jako první o mapy, plány a veduty. Zvláště mapy patří k nejdůležitějším zdrojům územních dat a informací. Zachycují mnohé proměny území, staveb, či cest, o kterých se často jiné zdroje ani slovem nezmiňují. Pokud je jedním z podružných cílů této práce charakterizovat a představit pojem Rychtářka a její okolí, musí být brán důraz i na větší celek, ke kterému se toto značně lokální a místopisné téma vztahuje.

Město Plzeň figuruje na starých mapách od 15. století. Většinou se však jedná o velké přehledové mapy, vyobrazující velká rozsáhlá území, na kterých je Plzeň zaznamenána pouze jako obyčejný pojmenovaný bod. Příkladem může být mapa střední Evropy kardinála Mikuláše Kusy.[18] Podrobnější mapy, na kterých se kromě důležitých cest začínají vykreslovat, a dokonce zřídka pojmenovávat důležité říční spletence, vznikají až o více než sto let později. První skutečně detailní vyobrazení města Plzně na mapě je pak datováno k roku 1712. Na plánu od Johanna Georga Vogta pod názvem Nova totius regni Bohemiae tabula, je poprvé zachycen jednoduchý půdorysný blokový plánek Plzně společně s vykreslenými řekami, nejdůležitějšími hlavními cestami, a dokonce zajímavostmi v okolí za hradbami města.[19] Ve stejném roce, kdy vyšlo Vogtovo dílo, začala však vznikat ještě podrobnější mapa, jejíž autorem se stal Jan Kryštof Müller. Ta byla ve výsledku natolik detailní, že se později stala podkladem pro vůbec I. vojenské mapování v tehdejší monarchii. Od této chvíle lze zpozorovat území, na kterém v příštích letech vyroste zástavba na historických předměstích Plzně. Pro účely této práce je zvláště významné detailní vyobrazení ostrova a malých můstků na severu za městskými hradbami.[20] Tento ostrov na některých mapách nesl označení Malá obcizna, ale většinou byl nepojmenován.[21]

Jeden z nejstarších plánů města, na kterém je vyznačena existující zástavba na Rychtářce je Situations Plan der königl. Kreisstadt Pilsen z roku 1781. Ten vznikl z půlročního měření skupiny vojenských zeměměřičů pod vedením hejtmana Kitteliho a hraběte von Strasoldo. Město stále ještě uzavřené v hradbách opevnění ukazuje stav před nástupem průmyslové revoluce a s ní spojenými změnami. V prostoru Rychtářky

[18] ČADA, Václav, *Plzeň na mapách*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 11.
[19] Tamtéž, s. 12–14.
[20] Tamtéž, s. 14–15.
[21] DOMANICKÝ, Petr, DOMANICKÁ, Jana, BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň zmizelá*, Plzeň 2016, s. 26.

významně dominuje rozestavěné barokní rozšíření opevnění, které zabíralo skoro třetinu ostrova. Lze však zpozorovat řady menších stavení především na východní straně ostrova. Překvapivé může být vyznačení značného množství zeleně, ať již stromů mezi zástavbou a lemujících severní břeh Mže, či rozlehlé louky v severovýchodním cípu ostrova.[22]

U západního konce ostrova na řece Mži je též rozeznatelný jez. Ten byl zbudován, aby především přinášel dostatek vody do Soukenické valchy.[23] Na Mži pod ním ale navíc vzniklo nepravidelné mělké řečiště, které umožňovalo přebrodění řeky,[24] ať již pěšky nebo za pomoci koní.[25]

Přístup na ostrov zajišťovaly především dva hlavní mosty. Z jihu od města, jemuž Saská brána dělala průchod ve stěnách opevnění, se přes Soukenickou valchu táhl malý dřevěný, nebo primitivní zděný můstek, a ze severu přes Mži kamenný starý tříobloukový Saský most.[26] Na této mapě je též vyznačen ještě jeden můstek přes Soukenickou valchu směřující k Panskému mlýnu. Za zmínku stojí, že v historické literatuře není o tomto spojení Rychtářky s východním předměstím Plzně žádná zmínka, přestože podle novějších map existoval až do zasypání Soukenické valchy.[27]

Během následujících let docházelo především k zahušťování zástavby po území ostrova. Dobře sledovatelný tento nárůst může být porovnáním předchozí mapy s Císařským povinným otiskem stabilního katastru obce Plzeň z roku 1839, kde lze díky odstranění opevnění již spočítat nižší desítky jednotlivých domů vzniklých na jeho místě.[28]

Dalším plánem, který ukazuje významné změny na území Rychtářky může být Plan der königlichen Kreisstadl Pilsen vzniklý roku 1864. Litografická dílna Ignáce Schiebla vydala tento plán hned rok po svém vzniku. Budovy v této době byly již většinově uspořádány na sice zatím bezejmenných ulicích, ale jejich poloha se víceméně nezměnila až do druhé poloviny 20. století. Nejvýraznějším zde viditelným zásahem se stalo výše zmiňované rozdělení ostrova novostavbou Saského mostu na přibližně dvě poloviny. V zástavbě lze též spatřit největší továrnu na ostrově, Lewitovu koželužnu, na

[22] BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň na historických plánech*, Plzeň 2008, s. I. a příloha I.
[23] AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2118, sign. a54.
[24] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 26.
[25] Příklady brodění jsou známy především z pozdější doby díky zachovalým zdrojům ve formě fotografické dokumentace, viz AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 749, sign. 8.
[26] LIŠKA, Miroslav, *Plzeňské mosty a lávky*, Plzeň 2014, s. 9; Tamtéž, s. 55; KEJHA, JANOUŠKOVEC, s. 55.
[27] Například viz BERNHARDT, *Plzeň na historických plánech*, s. II. a příloha II.
[28] ŠIMŮNEK, Robert a kol., *Historický atlas města Plzně*, Praha, Plzeň 2009, s. mapový list č. 12.

jihovýchodním okraji Rychtářky, nikoli však v roce 1863 zprovozněné jatka. Též po celém ostrově ubylo zeleně a louka v severovýchodním cípu byla znatelně zmenšena.[29]

Jako další je možné rozebrat vzhled Rychtářky na Plánu královského města Plzně upraveného stavebním úřadem z roku 1895. V této době již Rychtářka definitivně nabyla podoby, ve které většinově setrvala až do svého zániku. Jednotlivé ulice nesly již svá pojmenování, která jsou zde navíc uváděna dvojjazyčně, česky a německy. Byla zastavěna severovýchodní louka, ale zeleň nahradily na místě zasypané Soukenické valchy okrasné Otakarovy sady, které Rychtářku připojily nově jako čtvrť k historickému centru.[30] Křivolaké uličky a souvislé osídlení po celém ostrově mají z celého Saského Předměstí v této době dokonce nejhustší zástavbu.[31]

Po zasypání Mlýnské strouhy vznikla v roce 1926 velice jednoduchá bloková mapa, na které je ale naznačen plán další výstavby. Na příkladu Rychtářky, nyní již ohraničené vodou pouze ze severu, je tak znatelná stagnace stavu zástavby, která neměla procházet dalšími změnami, na rozdíl od jiných předměstí, která měla kolem sebe prostor pro růst.[32]

Zatímco mapy udávají poměrně přesné umístění budov, nelze z nich často vyčíst druh a vzhled jednotlivých staveb. Pokud se odhlédne od potřeby co největší možné geografické přesnosti, jsou velkým pomocníkem v prostorové orientaci, a k představě o složení a druhu zástavby města, rozličné umělecké panoramatické pohledy, veduty, z 16. až 19. století.[33] Na některých z nich je historické území ostrova Malé obcizny, na kterém se pomalu předměstí Rychtářka začíná rozprostírat, jasně rozpoznatelné a do jisté míry i popsatelné. Vzhledem ke kolísající faktografické kvalitě těchto uměleckých děl je však těžké přesně odhadnout v jednotlivých letech skutečný počet domů, neboť takřka doslovně platí, že každý panoramatický pohled ukazuje něco jinak, přestože mohou pocházet ze stejného období. Od jednoho většího stavení až po jednotky malých přízemních domků.

Od 14. století existovalo stálé osídlení severního předměstí Plzně, často označované stejně jako brána v opevnění jako Malické, Malé, či později Saské.[34] Nejstarší vyobrazení Rychtářky se zástavbou na Malé obcizně je však datováno až

[29] ŠIMŮNEK a kol., s. III. a příloha III.
[30] BERNHARDT, *Plzeň na historických plánech*, s. V. a příloha V.
[31] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 25.
[32] BERNHARDT, *Plzeň na historických plánech*, s. VII. a příloha VII.
[33] ČADA, s. 17–20; JANDA, KRČMÁŘ, s. 13–14.
[34] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1648–1788*, s. 598.

z počátku 17. století. Na vedutě z roku 1602 zachytil slavný grafik Jan Willenberg Plzeň od severovýchodu. Přestože se nejspíše soustředil na detailní znázornění městského opevnění, na ostrově před ním lze zpozorovat již souvislou zástavbu překvapivě bohatou, obzvláště při porovnání s následujícím stoletím. Pokud na vedutě autor vykresloval skutečný stav, tak dle dochovaného grafického zpracování měla Rychtářka na Malé obcizně několik stodol, malou branku na patě starého saského mostu, a dokonce vlastní náves a domy se zdobným průčelím. Na ostrově se nacházelo i značné množství zeleně, včetně stromové aleje lemující řeku Mži podél břehu.[35]

Malíř a rytec Georg Keller na dobové mědirytině z roku 1619 zachytil obléhání Plzně vojskem hraběte Arnošta z Mansfeldu prostřednictvím panoramatického pohledu od jihozápadu. Jedná se o jedno z nejznámějších historických vyobrazení ranně novověké Plzně vůbec.[36] Autor na této rytině detailně vyobrazil vojenské operace i vnitřní strukturu města, ale ostrov Malou obciznu ponechal až na jediný strom a budovu u starého Saského mostu prázdný.[37] Je tedy pravděpodobné, že zachytil vzhled ostrova po jeho vypálení roku 1618. Rychtářka tak fakticky na určitou dobu zcela zanikla.

Na dlouhá staletí poté není na žádné z četných vedut vyobrazujících Plzeň území Rychtářky vůbec rozpoznatelné. Většina autorů zachytila podobu Plzně z různých směrů a světových stran, ale vždy ze značné vzdálenosti neumožňující detailní rozbor budov. Další znázornění alespoň části zástavby na Rychtářce tak pochází až ze 40. let 19. století. Rytec Vilém Kandler zachytil na své ocelorytině úsek severní části města se Saskou branou, která společně s kostelem v pozadí dominuje pohledu obrazu. Po levé straně však zachytil na Rychtářce stojící budovu zájezdního hostince U města Drážďan a jednoduché dřevěné stavení v popředí.[38]

[35] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 742, sign. 8; MERGL, Jan, *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, Plzeň 1995, s. příloha 5.
[36] BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňské veduty*, Plzeň 1984, s. 9–10; MERGL, s. příloha 9.
[37] AMP, Sbírka obrazů a grafiky, Plzeň, i. č. G 50, sign. Ts2e36; Druhá kopie uložena viz ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 0377, sign. G 0377.
[38] BĚLOHLÁVEK, Plzeňské veduty, s. 33–34; MERGL, s. příloha 89; KEJHA, JANOUŠKOVEC, s. 55; Litografická reprodukce uložena viz ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 1372, sign. G 1372.

Nejlepší a nejucelenější obraz vzhledu budov Rychtářky si tak lze vytvořit až na přelomu 19. a 20. století s dochovanou fotografickou dokumentací. Ta ve svém značném obsahu též tvoří i většinu archivních připomínek existence čtvrtě samotné. Během 19. a 20. století tak byla zachycena podoba Rychtářky podobná vesnici vklíněné do města. Většinu budov tvořily přízemní či patrové domky, výjimečně dvoupatrové, které se tak stávaly dominantou čtvrtě. Většina budov nebyla nijak zdobná, spíše se jednalo o budovy chudších řemeslníků a dělníků, které byly postaveny s ohledem na malé finanční možnosti jejich obyvatel. Často jsou tak vidění domky s chatrnými střechami, které ale obývali značně početné rodiny.[39]

[39] Z četné fotografické dokumentace například viz ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 12235; ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 445; ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 1395; ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3150; ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3151.

2 Staletí na okraji. Život za hradbami mezi vodními toky.

Pokud je dalším z podružných cílů této práce strukturovaně sepsat historii, vývoj, osudy obyvatel, firem a dalších z pozdější plzeňské čtvrti a jejího okolí, nelze nezmínit ve stručnosti historii Plzně samotné. Přece jen bez města Plzně by žádná čtvrť Rychtářka, ani její okolí nikdy neexistovaly. Dějiny města Plzně a předměstí a později čtvrtě Rychtářky jdou tak ruku v ruce napříč staletími.

Samotné založení Plzně na dnešním místě je stejně jako vznik Rychtářky zahaleno závojem nejistoty. Zatímco v roce 1280 tehdejší český král z rodu Přemyslovců Václav II. vypsal mnoho dodnes existujících vsí v okolí dnešní Plzně jako dar chotěšovskému klášteru, o Plzni se vůbec nezmiňuje. K roku 1300 je datován dokument, ve kterém basilejský biskup udílí odpustky těm, kdo navštívili nový kostel postavený na území dominikánského kláštera v Plzni. Zápis na přídeští rukopisu pražské Kapitulní knihovny, podle kterého se dnes datuje založení Plzně, potvrzuje rok 1295, ale byl vyhotoven o dvě století později.[40] S jistotou však lze tvrdit, že nic uceleného jako čtvrť nebo nejprve předměstí Rychtářka v té době nevzniklo. Obyvatelé, a především stavitelé města Plzně, měli být na dlouhá léta zaměstnáni pozdějším rozsáhlým opevňovacím systémem města.

Právě systém opevnění dělal po dlouhá léta z Plzně nedobytnou pevnost. Městské opevnění začalo být budováno ve 14. století, a to v těsné provázanosti s vodou. Jeho součástí byla mimo jiné i výše zmiňovaná Mlýnská strouha[41] a Soukenická valcha. Zatímco mlýnská strouha byla historicky původním korytem Radbuzy, Soukenická valcha byla od začátku umělým kanálem pro posílení obranyschopnosti města.[42] První zmínky o vyloženě zděném opevnění města lze nalézt v roce 1322. Dá se ale předpokládat, že do té doby bylo nějakým způsobem provizorně ohraničeno, možná dřevěnými stěnami či vysokým plotem.[43] Až do husitských válek se opevnění skládalo z hlavní zdi, zpevněné dovnitř hranolovými otevřenými baštami s cimbuřím a ochozem. Nižší hradbou ohraničený parkán v popředí hradby byl pak uzavřen příkopem, či

[40] VIKTORA, Viktor, HORÁKOVÁ, Jana, MALINA, Václav, *Plzeň v proměnách času (976–2000)*, Plzeň 2000, s. 9; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol., *Dějiny Plzně v datech*, Plzeň 2004, s. 21.
[41] JANDA, KRČMÁŘ, s. 17–18.
[42] NOVÁČEK, Karel, STOČES, Jiří, ŠIROKÝ, Radek, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Počátky Nové Plzně a její vývoj do husitství*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 144.
[43] BERNHARDT, Tomáš, DOMANICKÁ, Jana, DOMANICKÝ, Petr, *Plzeň. I. díl. Historické jádro*, Litomyšl 2014, s. 11; MARTINOVSKÝ, s. 22.

v případě severního ostrova Soukenickou valchou a Mlýnskou strouhou. Jako jedno z mála měst odolala napříč staletími pokusům o dobytí, a to i díky modernizaci v 15. století, kdy byly párkánové zdi doplněny flankovacími věžemi. Přístupy do města skrz opevnění pak umožňovaly brány na hlavních přístupových cestách.[44] Takřka od založení města existovaly čtyři brány. Pražská na východě, Norimberská na západě, na jihu Litická a pro účely této práce nejdůležitější Malická nebo Malá, později známá jako Saská brána, na severu.[45]

Hradby měly v tehdejší době a společnosti dvojí funkci. Kromě primární obranné funkce tím, že chránily město před dobytím, měly též symbolický význam výsostného statusu města. Právě tento status, ale především fyzické ohraničení a oddělení, tak rozděloval lid na měšťany se členy obce žijící uvnitř hradeb a na ty, kdo bydleli na předměstí za hradbami. Většina chudšího obyvatelstva neměla měšťanská práva a společně s řemeslníky, kteří se živili nečistými řemesly či řemesly pracujícími s ohněm, nemohla již v této době bydlet uvnitř hradeb města, přestože byla svojí živností či obchodem s městem pevně svázána.[46] V těsném okolí města tak postupně vznikla řídká a nejednotná dřevěná či polozděná zástavba,[47] tedy pravděpodobně i první roztroušené domy na Malé obcizně, budoucím předměstí Rychtářky.

Tato nejednotná zástavba byla tak na rozdíl od centra vystavena nebezpečí nájezdů a zničení při obléhání. Přesto však nebyla vznikající předměstí zcela bezbranná. Neměla sice na předměstí rozsáhlé zdi, ale je v historii zaznamenáno řídké a nejednotné nízké opevnění především na západě a jihu od Plzně.[48] Nízká opevnění a mnohé stavby s nimi byly paradoxně často preventivně zbořeny samotnými obránci hlavního opevnění města v případě blížícího nebezpečí obležení. Konali tak pod dojmem, že by toto neúplné opevnění představovalo spíše výhodu krytu a zázemí pro obléhající vojáky.[49] Území Rychtářky na severu nemá žádné záznamy o podobném opevnění, spíše tedy využívalo pouze Mže a umělých vodních toků, Soukenické valchy a Mlýnské strouhy, k obranně.

Právě rozložení mezi vodami obyvatele budoucího předměstí Rychtářky přirozeně táhlo k životu s vodou. Kromě radovánek dětí a osvěžení v parném dni tak toky pravděpodobně již od středověku sloužily k rybolovu a řemeslníkům k provozování jejich

[44] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 11; DOMANICKÝ a kol., s. 12.
[45] NOVÁČEK, STOČES, ŠIROKÝ, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, s. 153.
[46] BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997, s. 9.
[47] ŠIMŮNEK a kol., s. 4.
[48] NOVÁČEK, STOČES, ŠIROKÝ, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, s. 133–134.
[49] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 21.

živností, které vyžadovaly stálý přístup k vodě. Těmi mohli být například řezníci, koželuzi či pradleny,[50] a též i soukeníci a mlynáři, podle kterých byly toky nejspíše pojmenovány. Obzvláště soukeníci byli v předhusitské době velmi významní, k roku 1380 měli po řeznících druhý nejstarší doložený cech.[51] Jak již bylo zmíněno výše, jez na Mži v severním rohu ostrova vytvářel brodiště po celé délce severního břehu. Vznikl tak přístup do Mže, který využívali nejen obyvatelé Rychtářky, ale i města a Severního předměstí k plavení koní a hospodářského dobytka.[52]

Roku 1350 zachvátil Plzeň požár, který urychlil změnu povahy původní dřevěné zástavby na zděnou.[53] Pro domy ve čtrnáctém století 14. století se stalo v Plzni charakteristické specifické konstrukční řešení. Přízemí těchto domů se zpravidla skládalo ze síně, nebo ze síně s průjezdem a s dvorem v zadní části. Z ní pak bylo možné vstoupit do patra anebo do sklepa, pokud je měl daný dům. V přízemí obyvatelé mohli provozovat řemesla nebo obchod, zatímco v patře se nacházely obytné prostory. Na dvoře pak byla typicky k nalezení studna a odpadní jímka. Vzhledem k postupnému využívání starých studní jako nových odpadních jímek však docházelo ke kontaminaci spodních vod. Obecně domy na náměstí či celkově domy uvnitř hradeb města však již v té době byly honosnější, architektonicky zajímavější, ale zato menší než domy na předměstích.[54]

Strategické i hospodářské výhody vod na předměstích, kolem Rychtářky a Plzně jako celku však pravidelně narušovaly povodně. Všechny plzeňské řeky patří k dešťovo-sněhovému typu, který se vyznačuje pravidelným zvyšováním hladiny především v jarním období, ale extrémy se vlivem počasí mohou vyskytnout v kterémkoli roční době.[55] Napříč staletími je zaznamenáno nespočet povodní, které ubližovaly nejen majetku, ale především na životech obyvatelstva. Historicky lze jen debatovat o jejich velikosti, neboť s menší zástavbou a menší hustotou obyvatel způsobovaly i menší škody.[56] Jen v předhusitské době se počet obyvatel celé Plzně odhaduje na 4000 se

[50] JANDA, KRČMÁŘ, s. 15.
[51] NOVÁČEK, STOČES, ŠIROKÝ, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, s. 171; HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní Královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883, s. 12.
[52] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 26; Příklady plavení koní a hospodářského dobytka jsou známy především z pozdější doby díky zachovalým zdrojům ve formě fotografické dokumentace, viz AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 746, sign. 8.
[53] NOVÁČEK, STOČES, ŠIROKÝ, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, s. 156.
[54] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 8–9.
[55] KOPP, Jan, *Vodstvo*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 67.
[56] JANDA, KRČMÁŘ, s. 30.

snížením na necelé 3000 v prvních letech 18. století. K prudkému zvýšení dochází až v období průmyslové revoluce.[57]

Na počátku 15. století jsou v Plzni známy již čtyři mlýny. Od předhusitských měla i Rychtářka svůj mlýn, známý jako Podpříkopní, umístěný někde na západní části ostrova.[58] Z těsného sousedství Rychtářky, za hradbami města na Mlýnské strouze, se uchoval o století mladší záznam o mlynáři Janovi, který se soudil o přístup k vodě řeky s pivovarem ve vlastnictví města. Mlynář Jan vlastnil mlýn pod Pražskou branou, v pozdějších letech přestavěný a známý jako Panský mlýn.[59] V průběhu 15. století také dochází ke značnému rozvoji pivovarnictví. V předhusitské době bylo v celé Plzni doloženo 17 pivovarů a 26 sladoven. Pravděpodobně jich však bylo mnohem více, neboť vaření piva nebylo zpočátku cechovně regulováno.[60] Je tedy možné, že vzhledem k snadné přístupnosti k vodě též vznikaly domy s vlastními pivovary i na Rychtářce.[61] Jisté však je, že už v roce 1470 platili obyvatelé na Rychtářce berně, místní městskou daň, ze čtyř stálých domů.[62]

V době vznikajícího husitského hnutí, které usilovalo o reformu církve, byla Plzeň zpočátku husitskou pevností, dokonce po čas hostila i samotného Jana Žižku. Avšak po odchodu husitů do nově vznikajícího Tábora v roce 1420 nastává zlom a Plzeň se kloní k výkladu víry podle katolické církve.[63] Tím, že odrazila husitská vojska Prokopa Holého a že se později postavila do opozice proti Jiřímu z Poděbrad, si získala pověst města věrného katolictví. To dovedlo Plzeň k výsostnému postavení a též ke kulturnímu i architektonickému rozmachu. Příkladem toho může být v Čechách prvenství spojené s knihtiskem či impozantní budova renesanční radnice na náměstí.[64] Důležitým milníkem ve vývoji města byla také 80. léta 15. století, kdy se plzeňská obec vykoupila z královské rychty a posílila tak značně svou samosprávu pod vedením purkmistra a později primátora.[65]

---

[57] MATUŠKOVÁ, Alena, *Obyvatelstvo*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 94.
[58] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 25; MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1526–1618*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 418.
[59] JANDA, KRČMÁŘ, s. 16.
[60] NOVÁČEK, STOČES, ŠIROKÝ, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, s. 171.
[61] URBAN, s. 66.
[62] KEJHA, JANOUŠKOVEC, s. 120.
[63] JÍLEK, Tomáš, *Historie města*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 35; MARTINOVSKÝ, s. 31.
[64] VIKTORA, HORÁKOVÁ, MALINA, s. 10–11.
[65] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 15.

Překážkou v budování Plzně se staly čtyři požáry roku 1507, kdy byla pravděpodobně ze msty po popravě Jana Bavůrka ze Švamberka Plzeň zapálena a celé dvě třetiny veškeré zástavby lehly popelem.[66] Mezi červnem a červencem založené požáry měly postupně na svědomí celkem sto třicet vypálených domů ve městě a, co je pro tuto práci významné, sedmdesát domů na plzeňských předměstích. Přes zničující charakter této události však nedošlo ke zničení města jako celku a 16. století přineslo klid na jeho značnou přestavbu.[67]

Pro architekturu 16. století v Plzni se stalo typické bourání a nahrazování zbývajících nízkých dřevěných a původních hrázděných a polo-zděných domů novými stavbami, vyznačujícími se bohatými průčelími a portály. Do první poloviny 16. století zatím převládal pozdně-gotický stavební sloh, který však byl v druhé polovině zcela nahrazen renesančním. Právě renesanční stavby nahradily většinově starou zástavbu, kdy z pozdní gotiky zůstaly zachovány právě ty výše zmíněné portály a bohatá průčelí. Tento vývoj však platil především pro město uvnitř hradeb.[68] Budovy a domy na předměstích, a tedy i na Rychtářce, tímto vývojem takřka jistě neprocházely, nebo jen v omezené míře. Větší a honosnější stavby vznikaly v blízkosti komunikačních tras do Plzně, mezi které patřila i severní cesta k Saské bráně přes Rychtářku, přestože nebyla přímo jednou z nejvýznamnějších hlavních cest. V souladu s touto informací je pak úvaha, že v odlehlejších částech zůstávala menší, chudší a stavebně jednodušší stavení, či hospodářské budovy, které nebyly příchozím návštěvníkům města přímo na očích.[69] Taktéž opevnění procházelo změnami. Celé 16. století je v porovnání s předchozím stoletím klidnější, kdy k obléhání Plzně nedocházelo. To vedlo městskou správu k „usnutí na vavřínech“, kdy nijak neinvestovala do modernizace ani do údržby hradeb. Některé polorozbořené bašty byly dokonce nabízeny k prodeji a postupně sloužily k obytným nebo řemeslným účelům.[70]

Během 16. století dochází k nárůstu počtu cechů, kdy někteří obyvatelé Rychtářky mohli být nově členy sladovnického, koželužského, krejčířského, či hrnčířského cechu.

[66] JÍLEK, s. 35; MARTINOVSKÝ, s. 50; HRUŠKA, s. 69.
[67] ŠIMŮNEK a kol., s. 11.
[68] KRÁLOVÁ, s. 110; BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 17.
[69] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 10–11.
[70] Tamtéž, s. 11–12.

Posílená městská samospráva však společně s povolováním nových cechů začala prosazovat jejich kontrolu a regulace a též i omezila vaření piva.[71]

Kolem roku 1600 je v Plzni evidováno celkem 459 domů. Důležité je, že z toho 172 jich je udáváno jako postavených na předměstích.[72] Z této statistiky však nelze vyčíst skutečný počet staveb na předměstích, neboť mezi domy se nepočítaly stodoly, stáje, ani mlýny, koželužny, soukenické valchy a jim podobné stavby. Celkově se tak na předměstích mohlo nacházet kolem 300 staveb.[73]

Stále platí, že chudší obyvatelé a řemeslníci, kteří se živili nečistými řemesly či řemesly pracujícími s ohněm, byli ubytováni právě na daných předměstích, nikoliv však, že by měli rozdílnou národnost než plnohodnotní obyvatelé města uvnitř hradeb. V této době je celé město převážně česky mluvící, nábožensky homogenní. Příslušníci německé národnosti byli v podstatné menšině, správu nad městem vykonávala česky mluvící měšťanská elita. Jako zajímavé může být zjištění, že ve městě v dané době existovala i nepočetná italská menšina, především z příslušníků renesančních stavitelů a architektů.[74]

Zvrat v historickém vývoji města Plzně přivodila na počátku Třicetileté války roku 1618 událost, kdy Plzeň dobyl Arnošt z Mansfeldu po padesáti čtyřdenním obléhání.[75] Staré středověké hradby nemohly dlouhodobě čelit novým vojenským postupům, a tak bylo město poprvé ve své historii dobyto. Právě u tohoto obléhání je zaznamenáno zboření menších opevnění na předměstích samotnými obránci města.[76] Arnošt z Mansfeldu okupací Plzně zakončil její první dlouhou éru prosperity. V městě klesl počet obyvatel, jako celek zchudlo, a především byly vypáleny, a to je pro tuto práci zásadní, plzeňská předměstí, která tak ztratila do té doby veškerou vybudovanou zástavbu. Rychtářka tak na jistou dobu zcela zanikla. Další ranou pro obyvatele pak byly morové epidemie, které si vyžádaly vyšší stovky obětí. Až baroko a klasicismus sedmnáctého a osmnáctého století začaly opět výrazně měnit tvář Plzně se svými kostely a novými domy.[77]

[71] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1437–1526*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 255.
[72] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 21.
[73] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1526–1618*, s. 415–416.
[74] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 17.
[75] MARTINOVSKÝ, s. 71.
[76] HRUŠKA, s. 126–140.
[77] VIKTORA, HORÁKOVÁ, MALINA, s. 11.; JÍLEK, s. 36.

Opevnění města se v následujících letech dočkalo přestavby. Mezi lety 1645–1650 bylo přestavěno a vylepšeno barokními pětibokými bastiony obklopenými vodou.[78] Tento systém však nebyl nikdy zcela dokončen, a nakonec tak ani k obranné funkci města nikdy nesloužil, přestože výrazně na dlouhá léta změnil tvář města a prostorově více oddělil předměstí od samotného centra města.[79] Mezi takto ovlivněná předměstí patřila i Rychtářka, kde na uvolněném prostoru vzniklo nové bastionové opevnění z rozkazu plukovníka Jeana de la Crona.[80] Po dalších úpravách a pozdějších neuskutečněných plánech na modernizaci pevnostního opevnění Plzně byly hradby v roce 1778 zcela opuštěny a definitivně ponechány svému vlastnímu osudu.[81] Staré bašty tak opět sloužily k ubytování obyvatel a jako zázemí k provozování řemesel. Bastiony pak využívali soukeníci k bělení svých výrobků.[82]

Během 17. a 18. století přibývá v Plzni počet cechů, dochází k větší specializaci, ale i sdružování cechů. Příkladem toho mohl být kovářsko-truhlářský, ke kterému se v roce 1750 přidali zámečníci, sklenáři a kolaři, později zaznamenané způsoby obživy obyvatel rychtářky. Cechovní tradice a způsob výroby zůstaly dominantními v Plzni až do konce 18. století, kdy se v Plzni začaly objevovat první decentralizované manufaktury.[83]

V období 80. let 18. století se Plzně významně dotýkají tereziánské a josefínské reformy. Zvláště zavedení němčiny jako jediného úředního a vyučovacího jazyka přeměnilo národnostní složení města. Příslušníci pouze česky mluvících obyvatel tak byli nově v menšině, správu nad městem vykonávala německy mluvící měšťanská elita. Zatímco po staletí byla skladba obyvatelstva na předměstích a v centru rozlišována především povoláním a socioekonomickým statusem, nově začíná být patrné i rozdělení na pouze německy mluvící bohatší obyvatele a pouze česky hovořící chudší menšinu, která se stahovala z centra na předměstí. I přes německý charakter města zůstávala Plzeň převážně českým městem.[84]

[78] JANDA, KRČMÁŘ, s. 18.
[79] ŠIMŮNEK a kol., s. 10.
[80] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1618–1648*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 549; Nové opevnění bylo detailně zachyceno na anonymním plánu z první třetiny 18. století viz ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 0498, sign. SPD 0498.
[81] MARTINOVSKÝ, s. 102.
[82] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 19.
[83] MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1648–1788*, s. 569–610.
[84] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 24.

Na mapě Plzně z roku 1781 (jiné než byla zmíněna v předchozí kapitole) zachytil sice autor primárně historické jádro a jednotlivé ulice uvnitř opevnění, jsou však vyznačeny i domy a zahrady z blízkého okolí města s označením v českém jazyce. Po válečných a morových událostech 17. století a požáru z roku 1729 zůstávala Plzeňská předměstí stále značně prořídlá.[85] Pod názvem Saské předměstí, na ostrově za hradbami města, lze však bez pochyb opět nazvat několik roztroušených stavení Rychtářkou. Od této doby tak lze prokazatelně mluvit jako o kontinuálně existujícím předměstí s trvalou zástavbou.[86]

Na přelomu 18. a 19. lze konstatovat, že se ráz města a jeho předměstí od vrcholného středověku takřka nezměnil. Ve skladbě obyvatel stále převažuje řemeslnicko-zemědělská vrstva, chudší obyvatelé jsou koncentrováni na předměstích, zatímco bohatší měšťané jsou zabydleni uvnitř hradeb. Nad městem vykonává správu německy hovořící elita. Veškerá výroba a zemědělská produkce jsou cíleny na vnitřní spotřebu města. Před nástupem průmyslové revoluce nelze v celé Plzni nalézt významnějších sdružených manufaktur ani jinou větší průmyslovou výrobu.

[85] MARTINOVSKÝ, s. 94.
[86] VIKTORA, HORÁKOVÁ, MALINA, s. 92–93.; ČADA, s. 22–25.

3 Když se Plzeň probudila k průmyslu. Rychtářka jako první svědek.

Zázemí Plzně na počátku 19. století již splňuje skoro všechny podmínky pro rozvoj průmyslu a přeměnu do pozdější průmyslové velmoci. Kromě již od založení města výhodné polohy na obchodních cestách se nově přidává především uhelná produkce z nedalekého Nýřanska, a sice z bohatých, ale blízkých lomů a ložisek jílu či železné rudy.[87] Obecně celá první polovina 19. století je pro Plzeň významná nárůstem počtu obyvatel, kdy poprvé celkový počet lidí ve městě přesáhnul počet z předbělohorské doby. Dochází též k pomalé transformaci tradiční ekonomické podstaty města. Od cechovních řemesel a malého obchodu postupně nastupují industriální městské struktury.[88] Zárodky průmyslu spojené s nástupem průmyslové revoluce měly za následek zvýšenou potřebu pracovníků, kteří by v nových závodech pracovali každý den od brzkých ranních hodin a nezvládali by tak denní dojíždění. Tisícové nárůsty počtu pracovníků akcelerované především v průběhu druhé poloviny 19. století tak přinesly značné stěhování obyvatel z okolních vesnic blíže k novým průmyslovým závodům.[89] Plzeň jako největší město celého tehdejšího Plzeňského kraje však se svou středověkou strukturou s mohutnými obrannými zdmi ještě nevyhovovala k ubytování velkého množství nových lidí. Pomalu tak rostl význam všech předměstí, mimo jiné i Rychtářky, na které se stěhovali obyvatelé přeplněného města.

V první polovině 19. století šlo stále hovořit o Rychtářce jako o ostrově Malé obcizně, obklopené ze všech stran vodními toky. Teoreticky tak stále mohla vykonávat svou středověkou úlohu obranného předpolí. Na některých mapách jsou nově zaznamenány i dva až tři malé nejspíše obyvateli postavené můstky, či přehrady doplňující starý tříobloukový kamenný Saský most přes Mži a malý můstek od Saské brány. Největší hustota zástavby byla lokalizována po straně cesty na východní straně ostrova.[90] Charakterem převažovaly malé řemeslnické domky, některé s připojenou menší zahrádkou.[91] Území Malé obcizny nebylo ideální vzhledem ke stísněné poloze u

[87] DOKOUPIL, Jaroslav, *Transformující se průmysl města*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 119–120.
[88] KRÁLOVÁ, s. 111.
[89] BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dělnické bydlení v Plzni. Nástin demografického, sociálního a stavebního vývoje*. In: Minulostí Západočeského kraje 21, 1985, s. 55.
[90] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 739, sign. 8; Další kopie uložena viz ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 210, sign. NPD 210.
[91] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1788–1848*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 41.

hradeb z poloviny 17. století a téměř konstantnímu nebezpečí záplav. Přesto však i zde vznikala nová stavení a co je významné, jedna z prvních plzeňských továren.

Především nová zástavba na předměstích, méně pak budovy v centru města, byla architektonicky v první polovině 19. století ovlivněna především pozdním klasicistním uměleckým slohem. Téměř všechny nové stavby, ale i stavby přestavované na nájemní bydlení a modernizované, vycházely z tohoto uniformního a strohého stylu, kdy většina vykazovala stejné architektonické prvky a zaměření především na funkčnost. Budovy tak získávaly podobná hladká průčelí a monotónní rozložení oken. Tento stavební sloh vydržel mít v Plzni hlavní slovo i v druhé polovině 19. století.[92]

Nejstarší, dodnes zachovalý dům na Rychtářce je datován ke konci 18. století. V té době se však jednalo o několik samostatných budov. Dnešní podobu mu tak vtiskl až jeho majitel barvíř Gottfried Vilém Lautensack. Ten se stal vlastníkem těchto budov v roce 1804 a dle tehdejších trendů tyto domy přestavěl a spojil do jednoho stavení v klasicistním architektonickém stylu někdy okolo roku 1830. Právě po svém prvním majiteli tento dům dostal místní místopisné pojmenování Lautensackův, nebo Lautensackovský dům, které mu vydrželo dodnes na adrese Truhlářská 2397/10.[93] Celý dům byl přestavěn jako jednopatrová zděná stavba ve tvaru písmene L s východním dvorním křídlem a západním křídlem. Čelní objekt měl sedlovou střechu s vikýři typu volské oko, zatímco dvorní křídlo neslo pultovou střechu s pultově provedenými vikýři. Fasáda byla jednoduše členěna obdélnými okny v šambránách a doplněna kordonovou i korunní římsou. Hlavní vstup do Truhlářské ulice tvořil výrazný pískovcový portál, nad nímž se v patře nacházely balkon na krakorcích a trojúhelný štít. Na dvorní straně byl osazen další portál a v patře probíhala pavlač na kamenných krakorcích.[94]

Velmi významně se Rychtářka podepsala do historie Plzně roku 1837. Ještě v době částečně stojícího opevnění se stala Rychtářka územím s první plzeňskou továrnou, kterou se stala Lewitova koželužna.[95] David Leopold Lewit byl podnikatel židovského původu.[96] Jeho rodina přišla do Plzně spolu s dalšími 40 židovskými rodinami v první třetině 19. století. Židovská komunita vznikla v Plzni po třista letech díky patentům z roku 1797 a 1819. Ty udávaly, že se Židé mohou nastěhovat do města, pokud

[92] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 23.
[93] JANDA, KRČMÁŘ, s. 92; DOMANICKÝ a kol., s. 168.
[94] *Předměstský dům "Lautensackovský"*. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2025-11-17]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/predmestsky-dum-lautensackovsky-15036120.
[95] ŠPIRKOVÁ, Věra, *Židovská komunita v Plzni. Průvodce historií západních Čech č. 5*, Domažlice 2000, s. 23; MARTINOVSKÝ, s. 113.
[96] AMP, Sbírka obrazů a grafiky, Plzeň, Plzeň, i. č. G 1361, sign. Mš134/32.

budou mít v nájmu nějaký obchod, či řemeslnou dílnu.[97] Roku 1827 si od města pronajal Lewit menší koželužnou dílnu. O deset let později poté zakoupil dům č. p. 15 na Rychtářce a vybudoval v něm větší provoz s továrním způsobem výroby.[98] Roku 1838 již Lewit ve svém podnikání zaměstnával dohromady 16 pracovníků.[99] Území Rychtářky si nový průmyslník vybral pravděpodobně ze stejného důvodu, jako řemeslníci za středověku. Koželužna vyžadovala pro svůj provoz přístup k vodě a loužení kůží nevábně zapáchalo, tudíž na předměstí neotravovalo velké množství obyvatel. Z dalších v té době fungujících provozů na Rychtářce je znám mlýn, který dochovaných záznamů existoval ještě roku 1840 v soukromém vlastnictví Bernarda Říhy.[100]

Za doby úřadování purkmistra Jana Kopeckého (1828–1850) dochází k významnému zvelebení města Plzně jako celku. Jako visionář navázal Kopecký na probíhající procesy a využil tehdejších trendů k výrazné přeměně Plzně. Jedněmi z problémů, se kterými vedení města bojovalo, byly znečištění odpadem a nedostatek pitné vody. S nimi tak souviselo zvýšené riziko nemocí v přeplněném městě. Od konce 18. století byl v městě budován gravitační vodovod, který přiváděl čerstvou vodu do kašen na náměstí. Před rokem 1833 byl dosti složitý systém dokončen, přičemž voda byla tažena vodovodem přes území Rychtářky, kde překonávala mži a Soukenickou valchu, než vstupovala do centra. Postupně byly doplněny další odbočky a odběrná místa čerstvé vody, z toho jedno vzniklo roku 1849 u Lewitovy koželužny.[101]

Roku 1839 je zaznamenána první odpadní stoka mimo území centra. Posléze začaly vznikat další i na předměstích Plzně, dá se tedy předpokládat, že i na Rychtářce. Jednotlivé stoky však nebyly centrálně plánovány a vždy bez jakéhokoliv čištění končily v jedné z plzeňských řek. Došlo tak alespoň ke zlepšení hygienického stavu v ulicích, přestože kvalita vody v řekách tím značně utrpěla. Celkově však zůstávala hygiena na nízké úrovni po celé 19. století. Skutečně kvalitní a moderní kanalizace začala být na území Plzně budována až od roku 1895.[102]

---

[97] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1788–1848*, s. 66.
[98] Kolektiv autorů, *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, Žehušice 2002, s. 31; HRUŠKA, s. 397–398; Nejstarší vyobrazení zachycené na fotografii pochází až z počátku 20. století, kdy však už byla továrna rozšířena a přečíslována na mapách pod č. p. 33 viz AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O3492, sign. LP320/20.
[99] WASKA, Karel, HUČKA, Jan, *Průmysl, obchod, služby*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 339.
[100] HRUŠKA, s. 418.
[101] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1788–1848*, s. 86–87.
[102] JANDA, KRČMÁŘ, s. 25.

Již na přelomu 18. a 19. století bylo Plzeňanům jasné, že staré městské opevnění ztratilo svůj účel obrany města. Po letech zanedbávání bylo v dezolátním stavu a sloužilo především jako obydlí řemeslníkům a chudším obyvatelům. Jako první zanikly příkopy, a to již v roce 1803.[103] Následné první údery do opevnění padly v roce 1805 s demolicí Litické brány, ale bourání většiny fortifikací se roztáhlo po celou první polovinu 19. století.[104] K největšímu bourání městského opevnění dochází také až za doby úřadování purkmistra Martina Kopeckého. Na většině uvolněné plochy vzniká parkový a sadový okruh okolo starého historického centra, ale také prostor pro nové stavby, domy i veřejnou zástavbu, jako byla divadlo, škola a další. Především však dochází k odstranění fyzické bariéry mezi městem a předměstími.[105] Všechna předměstí, a tedy i Rychtářka, se postupně stávají plnohodnotnou součástí nového města Plzně. Ve spojení s nastupující průmyslovou revolucí tak předměstí zažívají značný rozmach.

Zbourání městského opevnění mělo pro Rychtářku specifický dopad. Bez pochyby významné bylo odstranění zchátralého opevnění, kterým došlo k uvolnění prostoru na samotném ostrově, kde mohla vyrůst nová zástavba .[106] Tento prostor však ve spojení se zbořením Saské brány v roce 1849 a odplavením malého můstku vedoucího z ní téhož roku[107] vedl k dalšímu a možná největšímu dosavadnímu zásahu do prostoru Rychtářky. Nynější Rooseveltův most, který se až do konce druhé světové války jmenoval Saský,[108] začal vznikat ve 40. letech 19. století. Purkmistr Kopecký shledal dosavadní stav přístupové cesty ze severu do Plzně za nedostatečný a po odplavení můstku požadoval nový most, který by navazoval na Dominikánskou ulici a tvořil tak přímou linii až na Lochotín. Byl však přehlasován vlastníky pozemků, kteří ve výboru odhlasovali nový most jako náhradu původních dvou mostů spojujících Plzeň s Rychtářkou a Saským předměstím. Stavba byla povolena 21. srpna 1847 výnosem císaře a krále Ferdinanda V. Dobrotivého a za stavitele byli vybráni Martin Stelzer a Kristián Lexa, oba místní a známí plzeňští stavitelé. Martin Stelzer za svou stavbu měšťanského pivovaru a Kristián Lexa za první parní mlýn Františka Hýra.[109] V plánované propozici mostu je skutečně znatelná výrazná změna prostoru na Malé obcizně. Tím, že byl ostrov přepažen na dvě poloviny, geograficky oddělil již rozvinutou zástavbu na východní části

[103] Kol., *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, s. 30.
[104] ŠIMŮNEK a kol., s. 12.
[105] Tamtéž; BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 20.
[106] HRUŠKA, s. 396.
[107] LIŠKA, s. 9
[108] MARTINOVSKÝ, s. 118.
[109] LIŠKA, s. 55; HRUŠKA, s. 437.

od několika stavení na západní části ostrova.[110] Toto konstrukční řešení mělo do budoucna za následek geografické zmenšení ve vnímání toho, co je považováno za čtvrť Rychtářku, omezující se převážně na východní část ostrova.

Samotná stavba mostu započala 9. února 1848 a trvala dva roky. Hotová stavba byla předána do užívání městu 23. listopadu 1850. Vznikl nový 290 m dlouhý a 10 m široký zahnutý most s kamenným zábradlím.[111] Z pravého břehu od centra města začínal most prvním kamenným obloukem. Konstrukčně však na tomto mostě bylo zajímavé nejvíce zahnutí za ním. To bylo tvořeno násypem mezi dvěma kamennými zdmi, ale zároveň jím byl proražen podchod. Vznikající čtvrť Rychtářka tak sice byla přepažena mostem, avšak s možností průchodu pod ním.[112] Přes Mži pak u Saského mostu přecházely dvě klenby a na druhém levém břehu poslední dvě stojící na zátopovém území.[113]

První polovina 19. století je na území Čech obecně spojena s národním obrozením. Ať už se jedná o jeho začátky na přelomu 18. a 19. století, nebo vyvrcholení v revolučním roce 1848. Plzeň jakožto významné město v tehdejší monarchii nemohlo zůstat tomuto dění stranou. Boj o jazyk v Plzni do jisté míry vedli profesoři plzeňského gymnázia Josef Vojtěch Sedláček a Josef František Smetana, kteří využili vládního jazykového dekretu z roku 1816 a zavedli výuku v češtině.[114] Dá se předpokládat, že vzhledem k postavení k charakteru stále ještě předměstí Rychtářky byla většina obyvatelstva v ní českého původu. Na předměstích dlouhodobě nalézali bydlení chudší řemeslníci a později pracovníci v průmyslu.[115] Bohatší německy mluvící obyvatelstvo tak pravděpodobně v 19. století bylo na Rychtářce v menšině.

Ke kulturnímu vyžití a jako prostředí šíření národního cítění patřily v Plzni i hospody, pro které v 19. století přichází vlna největšího rozkvětu. Právě hospody byly původním útočištěm pro stále narůstající spolkovou a osvětovou činnost. Spektrum nově vznikajících spolků bylo značné a zahrnovalo kulturní aktivity, dobročinné sbírky, profesní organizace či spolky na podporu školství a další. Mnohé však neměly finance na vlastní místnosti, a proto pro svá setkání volily stále rozšířenější hospodská zařízení a hostince.[116] Nejrozšířenějším typem hospody byl v Plzni klasický malý hostinec, kde

[110] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 743, sign. 8.
[111] AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2141, sign. a55.
[112] LIŠKA, s. 55–56.
[113] Tamtéž.
[114] JÍLEK, s. 36; ŠIMŮNEK a kol., s. 13.
[115] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 25.
[116] MAŠKOVÁ, Markéta, *Plzeňské hospody aneb z pivovaru za štamgasty*, Plzeň 2017, s. 28.

hostinští pouze nabízeli pivo a domácí kuchyni. Tato zařízení se nacházela především v historickém centru. Na okrajích Plzně naopak vznikaly větší podniky, nazývané zájezdní hostince. Ty kromě nápojů a kuchyně nabízeli návštěvníkům též možnost ubytování na několik nocí a některé i ustájení jejich koní.[117] Jeden z takových větších podniků vznikl v první polovině 19. století též na Rychtářce a od jiných se vyznačoval architektonickou zvláštností. Do zájezdního hostince pojmenovaného U města Drážďan bylo možné vstoupit nejen z ulice v přízemí, ale též přímo do prvního patra z nového Saského mostu.[118] V rámci některé z pozdějších nezdokumentovaných menších úprav byl totiž přidán malý oblouk z dodnes zachovalého domu na adrese Podmostní 4/2399 spojující hostinec s novým Saským mostem.[119]

Události roku 1848, které vzplanuly v povstání po celé Evropě, se Plzně skoro nedotkly.[120] Plzeň měla sice většinu obyvatelstva českého původu, ale vládu nad městem měla plně v rukou rakouská, německá správa. Většina úředníků, policie i obchodníků a podnikatelů byla německy hovořící a prorakousky smýšlející.[121] Revoluce však přinesla kromě zavedení Bachova opresivního neoabsolutismu též zrušení poddanství a v Plzni především modernizaci politické a soudní správy. Významnou změnou se tak stalo zrušení regulovaného magistrátu a zavedení obecního zastupitelstva, které tak mohlo lépe a pružněji reagovat na místní problémy.[122]

Jediná významnější potyčka, kterou reagovali obyvatelé Plzně na stav po únoru 1848, proběhla právě na Rychtářce. V reakci na mimořádné odvody do armády spojené s probíhající válkou v Uhrách a v Itálii vypukl v únoru 1849 násilný odpor, který ale nakonec nabyl protižidovského a konkurenčního směru. Vyvolávači ze strany menších řemeslníků, kterým právě Lewit konkuroval, strhli rozvášněný dav do jeho továrny. Proti rabujícímu davu nakonec zasáhla národní stráž, která nastolila opětovný pořádek a pozatýkala podněcovače. V následujících procesech bylo později odsouzeno 12 lidí.[123]

[117] Tamtéž, s. 7–9.
[118] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O769, sign. LP261/22.
[119] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O904, sign. LP263/16.
[120] MARTINOVSKÝ, s. 119–120.
[121] JÍLEK, s. 36.
[122] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 22.
[123] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1848–1849*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 102–103; MARTINOVSKÝ, s. 120; HRUŠKA, s. 509.

4 Čtvrť, která nestíhala město. Začátek pomalého úpadku.

Druhá polovina 19. století je pro Plzeň jako celek významným obdobím, kdy dochází k dokončení přeměny ryze středověkého města na rostoucí průmyslovou aglomeraci. Výrazně tomu pomohlo i napojení na vznikající železniční systém monarchie. Teprve v polovině 19. století dochází k zánikům posledních rozdílů mezi obyvateli historického centra a obyvateli předměstí. Nově byl zaveden pojem obce, který platil plošně pro všechna obydlená území v městském katastru. Setření rozdílů bylo po jejich postupném vyšumění v měšťanském právu definitivně dokončeno.[124] V posledním desetiletí 19. století je růst obyvatel nejrychlejší v zaznamenané historii. Plzeň se s nárůstem o 20 000 obyvatel stává čtvrtým nejlidnatějším městem, pokud by se omezila monarchie na území současné České republiky. V Plzni tak na konci 19. století bydlelo více než 80 000 lidí.[125]

Po pádu režimu ministra vnitra Antonína Bacha v roce 1859 se v Rakouské monarchii změnily poměry a zrušily se zákazy, které důsledně dusily politický život a občanskou společnost. Změny tak proběhly i na území města Plzně. České měšťanstvo začalo vstupovat do politického dění a pronikalo až do nejvyšších funkcí, kde nahradilo úředníky německého původu, jenž sloužili bachovskému zdiskreditovanému režimu. Šedesátá léta tak začaly prudce akcelerovat průmyslový a hospodářský rozmach města.[126] Dál pokračovalo národnostní vyhrnování, nyní akcelerované zvyšující se aktivitou jednotlivých spolků, jako byly Sokol, Hlahol či Měšťanská, později Řemeslnická a Občanská beseda, na české straně, a německé divadlo či tělocvičný spolek Aar na německé straně.[127]

Zatímco u samotného historického centra dochází po zboření posledních zbytků městských hradeb především ke zkrášlování vzniklého prostoru a ke zhušťování a modernizaci existující zástavby, předměstí zažívají nebývalý územní rozkvět. Kromě velkých továren a podniků, jako byly městský pivovar či Škodovy závody, vznikají na jednotlivých předměstích desítky menších továren a výrobních závodů s kolísavou kvalitou pracovního prostředí. Nová zástavba plní nekoordinovaně prázdná prostranství okolo města a starší zástavba je nahrazována novějšími činžovními domy.[128] Rychtářka

[124] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1850–1873/1875*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 109–110.
[125] MATUŠKOVÁ, s. 94.
[126] JÍLEK, s. 36.
[127] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 23; HRUŠKA, s. 856.
[128] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1850–1873/1875*., s. 110–113.

již v této době začíná zaostávat. Původní zástavba z přelomu 18. a 19. století není povětšinou nahrazována, případně je pouze zahušťována.[129] Kolem roku 1890 zachytil na akvatintě malíř V. Vayer nábřeží Mže s kostelem sv. Bartoloměje v dalekém pozadí, kde v popředí výrazně dominují budovy čtvrtě Rychtářky. Pokud by nebyl tento obraz datovaný, byla by snadná záměna období jeho vzniku klidně o sto let dříve.[130]

Jediným novým přírůstkem k průmyslu se staly na Rychtářce nové plzeňské jatky, dostavěné 1. listopadu 1862 a otevřené roku 1863.[131] Tohoto závodu si nejvíce cenili především řezníci z Masných krámů, kteří o nové jatky usilovali skoro dvacet let.[132] Na jatkách se porážel výhradně hovězí dobytek, menší hospodářská zvířata mohla být stále porážena na dvorcích uvnitř města.[133] Odpad a hnůj z porážek v komplexu byly vyváženy v zimě dvakrát za týden a v letních měsících každý den.[134] Po necelých dvaceti letech vedení města shledalo stavbu na jatek jako zastaralou, příliš stísněnou, hygienicky nevyhovující a překážející v rozvoji zástavby města.[135] Postupně tak pod vedením inženýra Antonína Řenče a fyzika Tomáše Hegnera vznikl moderní komplex jatek podle německého vzoru na katastru Doubravky, který měl navíc lepší dopravní obslužnost prostřednictvím blízké železnice. Roku 1900 tak provoz jatek na Rychtářce skončil.[136]

Rychtářka též ztratila svou výjimečnost v koželužství. V druhé polovině 19. století fungovaly na území města Plzně již celkem čtyři koželužné továrny a závody na zpracování kůže. Kromě na Rychtářce nejdéle fungující Levitovy továrny to byly Sequensův, Kibitzův a od roku 1862 též Kohnův závod.[137] Kapacita továrny na Rychtářce přesto stoupala. Roku 1851 zaměstnávala Levitova koželužna již přibližně 25 pracovníků a podnik byl schopen ročně zpracovat až 10 000 ovčích, 4 000 telecích, 2 000 hovězích a zhruba 600 koňských a skopových kůží.[138] V roce 1894 byl areál rozšířen o sousedící

[129] BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1850–1873/1875*, s. 112.
[130] VIKTORA, HORÁKOVÁ, MALINA, s. 145; Originál je uložen viz ZČM, oddělení starších dějin, i. č. G 207/2.
[131] MARTINOVSKÝ, s. 132.
[132] HRUŠKA, s. 789.
[133] BERNHARDT, Tomáš, PEŘINOVÁ, Anna, *Politický a společenský vývoj 1873–1875/1914*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 247.
[134] Plzeňské listy, 2. 1. 1897, I, s. 8.
AMP, Městský úřad Plzeň (registratura D a městské úřady), i. č. 7295, sign. 388/II 1882; Vzhled jatek viz AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2004, sign. d9.
[136] BERNHARDT, PEŘINOVÁ, s. 158–159; Tamtéž, s. 247.
[137] WASKA, Karel, *VEDUTY PLZEŇSKÝCH PODNIKŮ. Ze starých firemních papírů (1878–1940)*, Plzeň 1995, s. VEDUTY 2.
[138] LÁBEK, Ladislav, *Z historie plzeňského obchodu a průmyslu*, Plzeň 1926, s. 23.

pozemek, čímž došlo ke zvětšení dvoru továrny.[139] Dvůr ve výrobním procesu zpracování kůží sloužil k jejich máčení v zakopaných dřevěných kádích.[140]

Stejně jako v první polovině 19. století výrazně převažoval i v druhé polovině v plzeňské architektuře pozdní klasicistní stavební sloh. K velké oblíbenosti tohoto stylu přispíval fakt, že strohost a nezdobnost měly za následek nižší cenu výstavby či přestavby při zachování jisté umělecké hodnoty. Toho nadále využívali především obyvatelé na chudších předměstích, ale také v místech bývalých městských hradeb. Právě zbytky hradebního zdiva tak často posloužily jako základy pro konstrukci obytných domů v nových městských sadech.[141] Naopak v centu města se od 50. let 19. století začínal prosazovat mnohem zdobnější styl, a to novogotický. Ten nabíral na oblíbenosti především díky romantizujícímu pojetí středověku v tehdejší době. Pro většinu obyčejných obyvatel byl však v architektuře nad rámec jejich finančních možností.[142] Ve městě se touto dobou již plně projevovala bytová tíseň, mnoho majitelů starých budov se za účelem co největšího zisku z pronájmu rozhodlo původní domy rozdělovat na vícero domácností pro početné rodiny. Stávající byty tak byly na hranici ubytovacích kapacit a v případě velkého množství ubytovaných nájemníků často hygienicky velmi nevyhovující.[143]

Velkým mezníkem v architektonickém vývoji, a především v plánování zástavby, mělo pro Plzeň nařízení stavebního úřadu pro Království české. To v reakci na podobný vývoj v divokém nekontrolovaném růstu aglomerací od roku 1864 nařizovalo městům zpracovávat pravidla rozvržení nových čtvrtí na doposud nezastavěných lokalitách. V návaznosti na toto nařízení tak vznikly mezi lety 1873–1883 regulační plány pro všechna městská předměstí a jejich části. Regulační plány pro samotné historické centrum vznikly nejpozději, a to až v letech 1891–1895. Na tvorbě všech nařízení se zásadně podílel nově vzniklý městský stavební úřad.[144]

Všechny tyto plány měly jedno společné, regulování zástavby mělo být založeno na zcela technickém přístupu bez ohledu na výtvarnou či uměleckou hodnotu a starobylou zástavbu. Výsledkem tohoto rozhodnutí byla velká vlna demolic v celém prostoru města a výstavba nových činžovních domů na pravidelných, narovnaných ulicích.[145] I přes

[139] AMP, Městský úřad Plzeň (registratura D a městské úřady), i. č. 16647, sign. 336/III 1894.
[140] Fotografie dvoru viz AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O3498, sign. LP320/26.
[141] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 23.
[142] Tamtéž, s. 24–25.
[143] BERNHARDT, PEŘINOVÁ, s. 165.
[144] DOMANICKÝ a kol., s. 26; ŠIMŮNEK a kol., s. 32
[145] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 29.

platnost těchto direktiv, dobové vnímání staré zástavby jako zastaralé a snaze o technické vylepšení ve středu města i na předměstích zůstávala Rychtářka v pozadí zájmu. Nejen do konce 19. století, ale i po 20. století zůstalo urbanistické rozložení na Rychtářce stejné. V křivých a úzkých uličkách nadále dominovaly přízemní či patrové domky, výjimečně dvoupatrové, které poznaly pramálo vnějších změn.[146]

Právě druhý dodnes zachovalý dům, s dnešní adresou v Podmostní ulici č. 4/2399, patřil k jedním z mála dvoupatrových domů v celé čtvrti, který prodělal vlivem doby značných změn. Původní stavba vznikla na místě bývalého bastionu někdy na v první polovině 19. století a zpočátku sloužila jako výše zmíněný zájezdní hostinec pod názvem U města Drážďan. Po přibližně půl století fungování však hostinec ukončil svou činnost a v roce 1883 byl v rámci tehdejších trendů přestaven na činžovní dům pod vedením stavitelské kanceláře V. Kába v Plzni.[147]

Objekt si zachoval mnohé prvky původní stavby. Stále se tak jednalo o samostatně stojící, částečně podsklepený dům se dvěma patry na nepravidelném půdorysu přibližného tvaru L. K hlavní vstupní části s klenutým průjezdem a dvoutraktovým uspořádáním přiléhalo kolmé dvoutraktové křídlo, na jehož konci se při dvorním průčelí nacházelo jednoramenné schodiště. Uliční průčelí bylo obdobně členěno výraznými kordonovými římsami a hlavní římsou. Do Podmostní ulice směřoval rizalit s kamenným portálem hlavního vstupu a dvoukřídlými skládanými vraty. Ve 2. nadzemním podlaží byla možnost vstupu na Saský most přes malý kamenný můstek, jak již bylo psáno výše. Rizalit byl ukončen nízkým trojúhelným štítem. Dvorní průčelí bylo obehnáno pavlačí a v levé části se nacházel rizalit se sociálním zařízením.[148] Takto upravený dům se stal domovem pro podnájemníky na dalších sto let.

K zasypání Soukenické valchy, která jako pozůstatek systému fortifikace Plzně protékala mezi centrem města a Rychtářkou došlo ve třetí třetině 19. století, více než 20 let po zboření posledních hradeb.[149] Rozhodnutí zastupitelstva o jejím zasypání je datováno ze dne 15. prosince 1865.[150] Právě odstraněním Soukenické valchy definitivně zaniká ostrov Malá obcizna a malé svépomocí postavené můstky na něj od města vedoucí. Na místě zbořených hradeb vznikl v roce 1865 parkový okruh, zde na severu

[146] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 516.
[147] *Městský dům*. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2025-12-02]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/mestsky-dum-15048101.
[148] Tamtéž.
[149] DOMANICKÝ, Petr, *Urbanistický a architektonický vývoj města*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 473.
[150] HRUŠKA, s. 907–908.

pojmenovaný jako Otakarovy sady, který byl rozšířen o plochu původního toku a čtvrť Rychtářka získala funkční spojení s historickým středem města suchou nohou, nově oddělené pouze vizuálně sadovým parkovým okruhem.[151] Z předměstí se tak stává plnohodnotná součást města.

Specifické postavení pro obyvatele Rychtářky v této době pomalu získává Městská nemocnice, do roku 1832 vedená jako lazaret pro nakažlivé nemoci.[152] Ta po svém rozšíření o starou zvonařskou dílnu na severním rohu v roce 1868 sousedila z jihovýchodu těsně s Rychtářkou.[153] Z tohoto důvodu ji mnozí obyvatelé považovali v pozdějších letech skoro až za její součást. „*Tak tam kde stojí dnes to VZP, když vylezete, tak tam byla nemocnice, dopředu byly lékařský domy a hned už byla koželužna, a už jsme byli na Rychtářce. A tam nic nejezdilo tenkrát, bylo to úplně vedle sebe na jednom místě.*“[154] Rychtářka i nemocnice toho měly mnohé společné, obě byly původně za hradbami města a nově po zasypání Valchařské strouhy spolu těsně sousedily přes tzv. *Husí plácek* a jeden blok budov.

Pod místním pojmenováním Husí plácek se označovalo prostranství vzniklé právě na jihozápadě zástavby Rychtářky a severně od nemocnice. *„…bylo to místo, kde se prodávaly živé husy. Nikde jinde to nebylo. Chodily tam tetky z okolí a každá měla svoje husy nebo kachny na prodej. Ten prostor byl ohraničený, určený jenom na to, protože živý zvířata se na náměstí prodávat nesměla. Na náměstí měly ty ženský jen máslo, okurky a zeleninu, ale husy patřily sem. A to vám muselo kejhat, jako bláznivý, ty husy*.“[155] Husí plácek vznikl po zasypání Soukenické valchy jako křižovatka mezi Otakarovými sadami, Příkopní ulicí a ulicí Na Rychtářce. Kromě hus se na něm v předvánoční době konaly též trhy zaměřené na prodej živých ryb v kádích.[156]

Tento prostor představoval největší nezastavěné prostranství na Rychtářce, a tak byl hojně používán obyvateli ke shromažďování a k dětským hrám: „*...to byly party, to jsme se tam prali jako za Foglara. Ulice proti ulici, dohodli jsme si pravidla, každá ta ulice měla svýho náčelníka. A ty se dodržovaly, třeba že můžeme klackama jenom do*

[151] BĚLOHLÁVEK, *Plzeňská předměstí*, s. 11–12.
[152] MARTINOVSKÝ, s. 114; Fotografie viz AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 44, sign. 1.
[153] *Městské domy sociální péče 1921–1926 (demolice 1992)*. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-02-20]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/c1-523-mestske-domy-socialni-pece.
[154] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[155] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[156] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 16711.

nohou a třeba já nevím, 50 dětí a už jsme se prali.“[157] Společně s menším paloučkem u Mže tak tvořil zázemí pro dětské hry: „*Ale jinak nejkrásnější místo na světě bylo u řeky, kde jsme uměli plavat dřív než, chodit. Máma nám vždycky říkala, že řeka je naše druhá máma.*“[158]

Je potřeba připomenout, že po výstavbě Saského mostu odborná literatura a pojetí v architektonických manuálech povětšinou vyhraničují území Rychtářky pouze od bývalé Mlýnské strouhy k Saskému mostu. Pro pamětníky však k Rychtářce neodmyslitelně patřila i škola, kterou navštěvovaly celé generace usedlých rodin: „*…z babičky jsem cítila takovou pýchu, když jsme začali chodit pod ten Saský most, jak ona říkala, tak jako byla ráda, že je to taková ta naše škola, že je taková ta tradice zachovaná, že tam chodili, ona měla tři sestry, takže byly čtyři, topolčanky, se říkali, a všechny tam chodily, a teď tam chodila i ta její vnučka. Všichni my jsme, taky čtyři, jsme sourozenci. Tak měla takový asi dobrý pocit, že tradice pokračuje*.“[159]

V druhé polovině 19. století získali obyvatelé Rychtářky svou jedinou školu. Původní budova po straně Saského mostu v Otakarových sadech vznikla někdy na přelomu 60. a 70. let 19. století na zakázku manželů Zoptových.[160] V té době ještě dvojpatrová budova byla podobně jako zájezdní hostinec U města Drážďan jednou z největších na celé Rychtářce.[161] Za krátko však byla odkoupena městem a již ve školním roce 1874/75 byla v budově zřízena čtyřtřídní samostatná dívčí škola. Vzhledem ke strmě stoupajícímu počtu obyvatel Plzně a s tím zvyšujícím se nárokům na kapacity ve školách byla zanedlouho škola rozšířena o nové patro, a především o novou budovu postavenou v roce 1881 v nově vznikající Podmostní ulici.[162] Půdorysně tak škola získala tvar do písmene U a vznikly též chlapecké třídy. Celá stavba byla později sjednocena novorenesanční fasádou se dvěma rizality a střechou ve tvaru komolého jehlanu. Aby nedocházelo k míšení chlapců a děvčat, byly v této třípatrové budově zavedeny dva

[157] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.
[158] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.
[159] Rozhovor ze dne 25. 3. 2026 s pamětnicí Markétou Balcarovou (r. 1956), žákyní školy v Podmostní ulici
[160] AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2119, sign. a54.
[161] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 776.
[162] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 1.

samostatné vstupy pro hochy a dívky, které se zachovaly dodnes.[163] V první polovině 20. století pak v přízemí dívčí školy sídlily i jedny z plzeňských jeslí.[164]

Pro děti příhodné a v dobové terminologii ozdravné bylo umístění školy u řeky Mže. Stejně tak vysázení parku na jižní straně před školní budovou v Otakarových sadech esteticky začleňovalo budovu k historickému centru prostřednictvím okružního sadového okruhu a blízký saský most umožňoval školu navštěvovat i dětem z Roudné.[165]

Jak již je u kamenných mostů obecně zvykem, i Saský most byl osázen sochami světců, ale až po dokončení jeho stavby v první polovině 50. let. Dohromady bylo osazeno sedm samostatně stojících soch a jedno sousoší. Všechny sochy, kromě samotného krucifixu v sousoší, předcházely svým vznikem stavbě mostu o přibližně sto let, nevznikly tedy zakázkou pro tento most, většina pocházela ze zaniklých staveb. Pouze krucifix byl odlit a na most umístěn v roce 1852. K posvěcení soch došlo 28. května 1855.[166]

Roku 1890 se v Plzni přihodila katastrofa. Mezi 2. a 5. září zachvátila koryta řek Radbuzy a Mže obrovská povodeň, jenž měla na svědomí zaplavení 250 domů a 215 hektarů hospodářské půdy na území Plzně. Tato událost tak vedení města přivedla k tvorbě plánů na regulaci městských řek, aby se podobné katastrofě zabránilo.[167] Samotná čtvrť Rychtářka byla vzhledem ke své poloze přímo zasažena několikametrovou vodou poté, co se Mže vylila ze svého koryta a většina domů utrpěla značné škody.[168] Dobový tisk popsal situaci kolem Mže velmi živě: „*Zejména chudičké přízemní byty na saském předměstí, poskytovaly pohled přímo bědný. Málo kousků chudičkého nábytku, který tvořil celé jmění obyvatelů, plove ve špinavé stojaté vodě. Obyvatelé uchýlili se s peřinami a ‚lepšími' kousky majetku svého na půdu, kam na ně nedostatečným krytem prší*."[169]

[163] SETVÍN, Petr, *Plzeňské školní budovy - historie, architektonický vývoj a proměny*. In: Digitální knihovna ZČU. Diplomová práce [online], [cit. 2025-11-12]. Dostupné z: http://hdl.handle.net/11025/31578, s. 32.
[164] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3.
[165] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O5453, sign. LP350/198.
[166] LIŠKA, s. 61–63.
[167] JANDA, KRČMÁŘ, s. 31; *Štruncovy sady*. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-12-03]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ss-struncovy-sady?display=list; MARTINOVSKÝ, s. 153.
[168] Zatopené území z povodně 1890 viz mapa ŠIMŮNEK a kol., s. mapový list č. 17; Fotografie zatopené Rychtářky viz AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 753, sign. 8.
[169] Nové plzeňské noviny, 6. 9. 1890, II/72, s. 3.

V reakci na povodně začaly být v následujících letech připravovány plány na regulaci všech plzeňských řek. Od roku 1892 začíná působit na pozici purkmistra Václav Peták.[170] Za jeho působení jsou poprvé tyto plány diskutovány a projektovány, aby se regulací řek snížila rizika a ničivé důsledky povodní. Na prostranství kolem města, které by nebylo nadále ohrožováno záplavami, by tak v budoucnosti mohly vzniknout větší a reprezentovanější budovy, které by navazovaly na historický střed města. V době jeho úřadování dále vznikají elektrické závody a tramvajová doprava.[171]

Právě v rozvoji tramvajové dopravy a elektrických závodů vůbec měl překvapivě důležitou úlohu starý Panský mlýn nedaleko Rychtářky.[172] V 50. letech skupuje plzeňský podnikatel František Hýra postupně všechny plzeňské mlýny, které přetváří v decentralizované výrobny svého pekařského podnikání. Shledává je však nedostatečnými a nechá postavit nový větší a modernější parní mlýn s pekárnou dále na jih proti proudu Berounky.[173] V roce 1861 tak byl zastaralý Panský mlýn, původně postavený v renesančním stylu, zbořen a na jeho místě postaven nový moderní mlýn stejného jména, též poháněný vodou z Mlýnské strouhy.[174] Po třiceti osmi letech fungování však jeho původní mlýnská funkce skončila. V roce 1899 získal novou do té doby v Plzni revoluční funkci, kdy byl přestaven na první hydroelektrárnu ve městě, aby se svojí turbínou podílel na zásobování výše zmíněných elektrických pouličních tramvajových drah.[175]

Jedna z prvních tramvajových tratí vedla Rychtářkou, konkrétně přes Saský most. Roku 1899 byla položena jednokolejná tramvajová trať přes most vedoucí na Lochotín.[176] Ta zde vydržela až do roku 1949, kdy ji nahradila obousměrná trolejbusová doprava. V historii Saského mostu se jednalo o druhou zdokumentovanou významnou stavební úpravu po osazení soch. První z modernizací prodělal po roce 1888 pod vedením stavitele Houdka. V rámci ní je zdokumentováno položení vodovodních trubek pro užitkovou a pitnou vodu a osazení železného zábradlí, které nahradilo starší kamenné.[177]

[170] MARTINOVSKÝ, s. 154.
[171] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 28.
[172] ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 377.
[173] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 49.
[174] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 26.
[175] JANDA, KRČMÁŘ, s. 19; MARTINOVSKÝ, s. 163; Kol., *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, s. 98.
[176] MARTINOVSKÝ, s. 163.
[177] LIŠKA, s. 56.

Na dobu, kdy se ještě po mostě prohánějí tramvaje, zavzpomínala i pamětnice. „*Jezdila tam tramvaj.* A *vždycky, protože dřív ty tramvaje měly takový šňůry, když se za ně zatáhalo, tak ono to zvonilo. Tak když přijeli na ten most, tak všechny ty děti, co jsme tam byli, vyběhli ven a všichni jsme mávali a ty tramvajáci nám zvonili*.“[178]

[178] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.

5 Od úprav břehů k válečným létům. Rychtářka v první polovině 20. století.

Plzeň na počátku 20. století je již skutečně průmyslovým městem. Zvyšující se životní úroveň díky kanalizaci, zaváděné hromadné dopravě, elektrifikaci a systému plynového osvětlení ulic přetvářela Plzeň v metropoli, jakou známe i dnes. Pokrok a prosperita města jako celku se však nepropsaly do všech jeho částí stejně. Zatímco nová předměstí se nadále rozrůstala, a průmyslové podniky poskytovaly jejích obyvatelům zaměstnání a obživu, Rychtářce na začátku 20. století „ujel vlak."

Takřka netknutá zástavba domů se 42 čísly popisnými[179] začala připomínat vesnickou osadu připojenou k Plzni.[180] Společně s podobně postavenými oblastmi, jako byly Roudná či bloky kolem Kalikovského mlýna, však pomalu chudla: „*A při tý řece bydleli takový ty chudší, kteří měli spíš takové dřevěné chajdy, nebo takové na půl zbořené domy. A pan Tonka, tedy tak se jmenoval můj dědeček, pan Tonka, když viděl, jaká je tam bída, tak on jim pomáhal ještě, jako jim přispíval nebo tak*."[181]

Samotné vedení města nešlo potlačení chudoby obyvatel příliš naproti. Zastupitelstvem volená chudinská rada, a především městský chudinský úřad, tato území využívala k bezplatnému ubytování nemajetných rodin do domů a objektů, které město mělo ve svém majetku.[182] Na Rychtářce byla udána Obec města Plzně jako částečný nebo úplný majitel u jedenácti domů.[183]

Smutným dopadem tohoto stavu byl v těchto lokalitách zaznamenaný zvýšený výskyt prostituce, na jejíž potlačování nemělo město dostatečné kapacity a nařízení vedoucí k jejímu utlumení se často minula účinkem.[184] V novinovém článku vyšel roku 1911 kritický komentář, kde autoři ukazovali na to, že v jistém domě na Rychtářce se lehké ženštiny přímo vykláněly z oken, či postávaly na ulici a kolemjdoucí chodce obtěžovaly neslušnými návrhy.[185] Přestože nebyl v článku dům zmíněn přímo, pravděpodobně se jednalo o hospodu U Kočů. Ta vznikla na začátku 20. století jako druhá

[179] HRUBÝ, Václav, *Plzeňský adresář. Podrobný soupis majitelů domů, úřadů, škol, církevních a sociálních institucí, obchodů, živností, průmyslových podniků a obyvatelů velké Plzně s přehledem ulic a veřejných prostranství podle stavu 1. listopadu 1937*, Plzeň 1938, s. 18–20.
[180] AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 821/1, sign. KB 3982.
[181] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[182] ŘEHÁČEK, Karel, *Plzeň v letech 1918–1939*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 62.
[183] HRUBÝ, s. 89–98.
[184] BERNHARDT, PEŘINOVÁ, s. 173.
[185] Naše snahy, 13. 5. 1910, XIII/38, s. 2.

hospoda v historii Rychtářky a byla směřovaná svým vstupem do Otakarových sadů pod č. p. 37.[186] Kromě pohostinství nabízela podle vzpomínek pamětnice právě poskytování placených intimních služeb. „*Dědeček mi vždycky říkal: ‚Do toho předního hlavního sálu nechoď, to není pro tebe.‘ …No protože tam chodily ty ženštiny a tak no… prostě to nebylo pro děti. Tak mi říkal, že tudy nemám chodit, protože my, co jsme tam pořád bydleli, jsme chodili zadem. Zezadu byla taková sešikmená střecha a u ní vrátka. Když se ta vrátka otevřela, tak paní Kočová přišla dozadu a čepovala nám tam zvlášť ze sudu, měla tam i vlastní pípu. Dědeček nám vždycky řekl: ‚Přines džbánek,‘ a ona nám to tam natočila. Jen návštěvy a cizí lidi chodili zepředu hlavními dveřmi*.“[187]

Na začátku 20. století dochází v Plzni k celospolečenské změně vnímání architektonické a urbanistické přestavby města a jeho předměstí. Velkým vzorem v tomto smýšlení bylo architektonické řešení Vídně a dalších evropských měst. Opětovně začíná být kladen důraz na estetickou kvalitu a reprezentativnost nad prostou funkčností, která má ale stále hrát prim. Po roce 1910 tak vznikají nové plány na regulaci všech předměstí. Vrcholem těchto snah bylo, pro účely této práce, podstatné zasypání Mlýnské strouhy.[188]

Celý tento projekt, kdy měla na jejím místě vzniknout nová zástavba, vycházel též z regulačních plánů pro řeky Radbuzu a Mži. Pohonnou silou tohoto rozhodnutí byla v předchozí kapitole zmíněná zkušenost s povodní v roce 1890. Tím, že by došlo k zasypání Mlýnské strouhy, by se snížilo riziko povodní v historickém centru města fyzickým oddálením vodního toku. Podmínkou by samozřejmě bylo vyztužení koryta Radbuzy. Realizace byla však dlouhá léta odkládána, především z důvodu protestů odborné veřejnosti, která chtěla Mlýnskou strouhu zachovat.[189] Mezi nejvýznamnější a nejhlasitější zastánce zachování Mlýnské strouhy patřil především Ladislav Lábek a jeho Kroužek přátel starožitností pro Plzeň a okolí, kterému se od svého vzniku roku 1909 podařilo zachránit před zbořením Gerlachovský dům v Dřevěné ulici a založit Národopisné muzeum Plzeňska.[190]

Válečná léta první světové války měla na Plzeň nepopiratelný dopad. Válečná výroba zásadně proměnila Škodovy závody a civilní obyvatelstvo čelilo přídělovému

[186] AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. D 798/94, sign. KB 3982; Fotografie viz AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O2951, sign. LP311/28.
[187] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[188] DOMANICKÝ, Petr, *Urbanistický a architektonický vývoj města*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 574.
[189] BERNHARDT, DOMANICKÁ, DOMANICKÝ, s. 36–37.
[190] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 40.

systému, nedostatku i mobilizacím. Tyto procesy formovaly město jako celek, avšak v dostupných pramenech se Rychtářka v tomto období prakticky neobjevuje. Lokalita zůstávala mimo hlavní dění a archivní materiál k ní neposkytuje žádné specifické informace. Lze předpokládat, že zdejší obyvatelé sdíleli obecnou zkušenost plzeňské populace, ať už odvody mužů do armády, válečné strádání i následné přijetí vzniku samostatného československého státu, nicméně žádné události či jevy, které by Rychtářku v tomto období odlišovaly od jiných částí města, nejsou doloženy.

Po válce ztratila Rychtářka zbylý vodní tok, který ji geograficky odděloval od města z východu a byl tak poslední překážkou v plném začlenění do městské zástavby se starým centrem. Tento poslední pozůstatek doby, kdy bylo město Plzeň obehnáno obranným systémem, zanikl v první čtvrtině 20. století. Vedení města přistoupilo k zasypání Mlýnské strouhy i přes pokračující protesty Kroužku a dalších odborníků mezi lety 1921–22. Hlavním odůvodněním bylo posílení hlavního toku řeky Radbuzy, aby měla hydroelektrárna výše proti proudu větší výkon.[191] Mezi další důvody pak patřily údajný nepořádek a sediment v pomalém toku strouhy či naléhání řezníků z Masných krámů. Ti zastupitelům města urputně tvrdili, že jim maso v krámech žerou krysy žijící ve strouze.[192] Připomínkou na strouhu však zůstal most v Pražské ulici, který ale paradoxně ztratil svou hlavní funkci, neboť již nepřemosťoval vodu.[193] Na uvolněném prostranství plánovala Plzeň výstavbu činžovních domů, plocha však po výsadbě stromů a jiné zeleně pod vedením Antonína Čočka nakonec doplnila okruh městských parkových sadů.[194]

Ještě větší změny pro život na Rychtářce přinesly dlouhodobě plánované a výše zmiňované regulační plány pro řeku Mži. První úpravy podle nich započaly už v roce 1912, ale hlavní a nejdelší úsek Mže, kde voda i přes zátopové území pod Saským mostem každoročně páchala největší škody, byl regulován až mezi lety 1927 a 1930. Jednalo se o úsek od vyústění bývalé Mlýnské strouhy až po odpadní kanál Kalikovského mlýna. Právě tento úsek zřetelně přeměnil charakter břehu Rychtářky tím, že bylo vybudováno kombinované opevnění břehu, kde byla část regulace vysvahována a zpevněna dlažbou, zatímco část vytvořila kamenné zdi do výšky až 8 m.[195] Se zvýšeným bezpečím při jarních

[191] *Mlýnská strouha*. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-12-03]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ms-mlynska-strouha?code=C001; MARTINOVSKÝ, s. 226.
[192] JANDA, KRČMÁŘ, s. 29.
[193] KOPP, s. 65.
[194] *Mlýnská strouha*. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ms-mlynska-strouha?code=C001.
[195] JANDA, KRČMÁŘ, s. 35–37; *Štruncovy sady*. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ss-struncovy-sady?display=list.

táních a oblevách však zanikl přirozený mnohaletý přístup obyvatel Rychtářky do vody. Na dobových snímcích z doby těsně před regulací je znatelný rozdíl břehu Rychtářky před regulací, kdy břehy vytvářely přírodní pláže a přirozeně přecházely svahem k zástavbě.[196]

Do regulace stále ještě existovaly pozůstatky starého středověkého Saského mostu i starého opevňovacího objektu na předmostí, které byly použity jako pevné základy pro výstavbu chudších obytných domků.[197] Jedním z těchto stavení byla i chalupa rodiny Moravců pod čp. 141. Nízký jednopokojový a jednopodlažní domek se šindelovou střechou a chatrnou kůlnou byl umístěn přímo na severní špičce Podmostní ulice. Za zmínku stojí především jako příklad živelného vývoje čtvrti, kdy pro jeho základy použila rodina právě výše zmiňovaného pozůstatku starého Saského mostu, fragmentu pilíře a oblouku, který mu tak poskytoval značnou stabilitu na nezpevněném břehu.[198] Při regulaci bylo toto stavení společně s mostním pilířem zdemolováno, aby došlo k narovnání řečištního koryta.[199] V současnosti jsou tak poslední pozůstatky starého Saského mostu pouze na druhém břehu řeky Mže.[200]

Velkými změnami prošla v prvním desetiletí po vzniku první Československé republiky budova Městské nemocnice naproti Rychtářce. Mezi lety 1921–1926 vznikl na základě architektonického řešení Františka Beneše, Josefa Farkače a Hanuše Zápala na místě původní nemocnice nový komplex Městských domů sociální péče.[201] Specifikem tohoto komplexu se stalo využití původních budov, především z jihu sousedící budovy Panského mlýna, v této době již nefunkční hydroelektrárny v Plzni. Staré budovy byly přestaveny, připojeny k novostavbě a slohově sjednoceny. Dohromady tak vznikl komplex tří budov. Pětipodlažní budova a čtyřpodlažní budova nově sloužily jako sociální ubikace pro seniory a třípodlažní budova jako kanceláře pro úředníky a vedení četných sociálních a zdravotních oddělení.[202] Jednotná rondokubistická fasáda budov se vyznačovala zejména třemi průčelími jižního křídla do ulice vycházející se svými kruhovými prvky z obloučkového stylu. Zajímavé, a pro budoucí osud komplexu zásadní

[196] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 745, sign. 8.
[197] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 116; Originální fotografie uložena viz AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 752, sign. 8.
[198] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 755, sign. 8.
[199] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 756, sign. 8.
[200] ANDERLE, Jan, *Pozůstatky pozdně středověké zástavby Saského Předměstí v Plzni*. In: NEKUDA, Vladimír (ed.), Archæologia historica, Banská Bystrica, s. 51.
[201] MARTINOVSKÝ, s. 242.
[202] DOMANICKÝ a kol., s. 112; Kompletní výčet viz HRUBÝ, s. XLV.

bylo i využití dvou historických portálů pocházejících pravděpodobně ze starších zničených, nebo přestavěných budov v ulicích starého centra města.[203]

Při porovnání s koncem 19. století se v meziválečných letech růst počtu obyvatel města Plzně zpomalil, ale stále se s pokračujícím rozšiřováním průmyslové výroby dynamicky navyšoval. K roku 1930 je v Plzni již více než 120 000 obyvatel.[204] I na Rychtářce došlo během 1. poloviny 20. století k nárůstu počtu nových podniků a živností. Na konci 30. let byly v soupisu obyvatel a podniků na Rychtářce uvedeny 2 továrny, Levitova koželužna a výrobna barviv TUS, kovotepec, opravář karoserií, cukrář, kolař, holič, cídič oken, kominík, truhlář, dva krejčí, vlastník koloniálu, hostinský, povozník a mnozí obchodníci a prodavači na trzích. Ti prodávali ze svých domácností nebo od podniků a jiných živností bavlnu, cukrovinky, drátěné sítě, mléčné výrobky, nábytek, pletené zboží, galanterii, prádlo, obuv a mnohé další.[205] Plzeň byla městem s proslulými trhy, které se na náměstí v historickém centru konaly od 19. století denně:[206] „*Dědeček ještě ke svému obchodu jezdil vždy v neděli na náměstí a tam u Andělíčka rozbalili druhý obchod a tam prodávali. Prodával tam i jeho bratr, který bydlel na Rychtářce, jeho strýc, jeho maminka, která bydlela taky na Rychtářce, všichni*.“[207]

Ve druhé polovině 30. let začala Plzeň stejně jako celé Československo stále výrazněji pociťovat rostoucí hrozbu ze strany nacistického Německa. Město se postupně zapojovalo do obranných příprav, které se projevily jak v civilní sféře, tak v posilování vojenské infrastruktury. Rok 1938 přinesl výrazný příliv uprchlíků z pohraničí, kteří po Mnichovské dohodě hledali zázemí ve vnitrozemí, a Plzeň se stala jedním z center jejich nouzového ubytování. Následná okupace nacistickou armádou v březnu 1939 zavedla nad městem přímý vojenský režim, pevně kontrolovaný strukturami NSDAP. Posádka Wehrmachtu byla v Plzni přítomna po celou dobu války a její přítomnost zásadně ovlivňovala každodenní chod města i jeho správu.[208] „*Bylo to někdy kolem roku čtyřicet, když zakázali na Husím plácku prodej hus. Já jsem byla maličká. Na Rychtářce byl tehdy jen prázdný plac, nic tam nestálo, a tak chtěli, aby tam bylo aspoň něco pro děti. Občas*

[203] *Městské domy sociální péče 1921–1926 (demolice 1992)*. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/c1-523-mestske-domy-socialni-pece; Fotografie viz AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O10647, sign. Kartotéka.
[204] MATUŠKOVÁ, s. 94–95.
[205] HRUBÝ, Václav, s. 285–369.
[206] Kol., *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, s. 77–78.
[207] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[208] HUDECOVÁ, Dagmar, SUK, Pavel, EISENHAMMER, Miroslav, BUKOVSKÝ, Stanislav, FOUD, Karel, *Plzeň v letech 1939–1945*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 68–70.

tam přijeli komedianti, postavili malý kolotoč a dvě houpačky. A my všechny děti z okolí jsme tam chodily. Dědeček nám ale vždycky říkal: ‚Já vám peníze nedám, vy byste je poztrácely. Když přijdou vybírat, řekněte, že jste Tonkojc.' A tak jsme pořád jezdili a dědeček to pak přišel vyrovnat."[209]

Těsně před okupací nejspíše vycítil dr. Otto Levit, pravnuk původního zakladatele a tehdejší majitel Lewitovy koželužny, nebezpečí, které by jeho podnikání hrozilo při příchodu nacistů. V prosperujícím podnikatelském prostředí první republiky se koželužna spojila s konkurencí a rozrostla o novou výrobnu na Doubravce. Spojením firem vznikl středně velký podnik pojmenovaný Spojené továrny na ušně a řemeny, Dr. Levit a Kraus v Plzni, o který by měli nacisté zájem nejen kvůli jeho židovskému vlastníkovi.[210] Dne 28. února 1939, tedy několik málo dní před okupací, výroba v obou závodech skončila a ze dne na den tak firma ukončila činnost. Z obchodního rejstříku pak byla vymazána 31. června příštího roku.[211] Bohužel ani likvidací podniku se dr. Levit nevyhnul nacistické perzekuci. V rámci protižidovské politiky v protektorátu byl deportován do Terezína v březnu 1943 a následně transportem Eq, č. 812 do Osvětimi, kde byl nacisty zabit.[212]

Podnik dle vyprávění pamětnice během války nadále zpracovával kůži pod německým správcem: „*No, ale ve válce, tam se najímali, oni nabírali každý den ty dělníky na ten jeden den. A vím, že můj táta tam taky chodil prostě na tu práci. Byla to strašná prý práce, smradlavá, ošklivá. Ale dostali za den 10 korun. No ale za těch 10 korun jste koupil hodně*."[213] Po válce výroba kůží obnovena už nebyla a uvolněná budova po několika prázdných letech sloužila už jen různým řemeslným dílnám a autoopravnám.[214] „*Párkrát jsme tam vlezli do jednoho okna jako děti. A procházeli jsme ty půdy nad tou původní koželužnou a nacházeli jsme tam takové ty kopejtka. A dole, dole se dělalo, to se pamatuju, tam byla velká autoopravna a spousty autodílů na dvoře*,"[215] zavzpomínal pamětník.

---

[209] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[210] DOMANICKÝ, Pavel, HUDEC, Tomáš, *Průmysl v letech 1918–1989. (drobné a střední podniky)*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 418.
[211] Tamtéž, s. 428.
[212] *Ota Levit*, In: holocaust.cz [online], [cit. 2026-04-19]. Dostupné z: https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/105450-ota-levit/.
[213] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[214] AMP, Dokumentace stavebního vývoje Plzně (Mašek, Ing.), i. č. O22387, sign. Kartotéka (Mašek).
[215] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.

Plzeň ze své pozice na hranici Velkoněmecké říše a protektorátu částečně těžila. Většina válečných bitev a obléhacích kampaní se odehrávala daleko za jejími hranicemi a nebyla tak po většinu války výrazněji poškozena. Největší nebezpečí pro Plzeň, zvláště v závěru druhé světové války, představovaly spojenecké nálety na Škodovy závody, jednu z hlavních zbrojařských továren v celém nacisty okupovaném prostoru v Evropě. Ty produkovaly až do posledních dní zbraně pro říši a vyřazeny z provozu byly až pár dní před Plzeňským povstáním. Zatímco se často stávalo, že letecká puma netrefila svůj zamýšlený cíl, na historickém centru Plzně napáchaly naštěstí pouze zanedbatelné škody.[216] Čtvrtě Rychtářky se žádný z náletů přímo nikdy nedotkl, avšak dopady pum s sebou kromě exploze nesly i tlakovou vlnu. Právě na jednu takovou vlnu na jaře 1945 zavzpomínala pamětnice: „*Jednou spadla bomba někam k Roudné, a to udělalo takovej průvan, že to až střechu odneslo. Takže děda tam musel vylézt a udělal novou střechu. A to si všichni místní pomáhali, podávali si tam tašky*.“[217]

Válečné události a doba Protektorátu v Plzni končí počátkem května 1945. V dopoledních hodinách dne 5. května převzal téměř bez odporu správu nad městem Revoluční národní výbor.[218] V té době však kromě 7000 přítomných vojáků nacistického Německa na území Plzně přicházely od jihu pancéřové, motorizované i dělostřelecké jednotky. Tomu, že nedošlo ke krveprolití podobnému v Praze, výrazně napomohla hrozba brzkého příchodu jednotek americké armády od západu města. Generál německého Wehrmachtu von Majewski však odmítnul kapitulaci do rukou civilního Národního výboru a rozkázal do příchodu Američanů klid zbraní. Plzeňany netrpělivě očekávané a později nadšeně vítané divize vstoupily do města druhý den, v ranních hodinách 6. května 1945. Kromě 16. tankové divize, 22. a 38. pěších pluků 2. pěší divize americké armády tak Plzeň osvobodil i 17. prapor belgických střelců.[219] I na osvobození krátce zavzpomínala pamětnice. „*No tak, když přišli Američani, tak dědeček dal zákaz, že se nikam nebude chodit, protože se neví, jak co, kde bude, ještě někdo střílet, nebo nebude prostě. Tak jsme měli zákaz, takže maminka s náma nikam nešla*.“[220]

[216] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 83.
[217] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[218] MARTINOVSKÝ, s. 366–368.
[219] WASKA, Karel, BYSTŘICKÝ, Vladimír, Americká armáda 1945, *Osvobození západních Čech ve fotografiích a dokumentech*, Plzeň 1990, s. V.–VI.
[220] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.

Podobně jako i v jiných městech a vesnicích po celém území obnoveného Československa proběhlo i na území Plzně „vypořádání s dluhy nadělanými za Protektorátu." Vzhledem k poloze Plzně v blízkosti demarkační linie byly na území Plzně rozsáhlé internační tábory pro vojáky německé branné moci ustupující před Rudou armádou od východu. Tyto tábory pak byly využity i pro internaci obyvatel německé národnosti před jejich odsunem mimo území Československa.[221] Po válce tak dochází k poklesu počtu obyvatel přibližně o 5,1 procenta.[222] Do daného vypořádávání patřilo i značné přejmenovávání ulic a prostranství, které jakkoli připomínaly nejen nacistickou, ale i obecně německou přítomnost v Plzni. Z rozhodnutí Revolučního okresního národního výboru tak došlo k přejmenování mnoha částí Plzně, které však získaly svá pojmenování klidně i dávno před nacistickou okupací. Ani území Rychtářky se tomuto procesu nevyhnulo. Saské předměstí, pod které administrativně spadalo, bylo přejmenováno na VI. část Plzně – Severní předměstí a Otakarovy sady na sady 5. května.[223] Tyto velké zásahy do mnohaletých zavedených názvů dávaly možná už tušit velké společenské změny po válce.

[221] JÍLEK, s. 37.
[222] MATUŠKOVÁ, s. 94.
[223] URBAN, s. 28–31; Kol., *Vyhláška č. 22/1949 Sb.,* s. I.

6 Roky, které rozhodly. Jak Rychtářka zmizela z map.

Škody na městské zástavbě a průmyslu se v Plzni v prvních poválečných letech podařilo velmi rychle napravit. Kromě obecného nadšení obyvatelstva, které se s chutí zapojovalo do obnovy města, byli na uklízení trosek nuceně povoláni němečtí obyvatelé před jejich odsunem. Velkou měrou na tom přispěla československá vláda, která město Plzeň viděla jako město s velkou průmyslovou základnou. Například Škodovy závody dosáhly v roce 1947 předválečného objemu produkce. Město samotné se k běžnému provozu vrátilo již na podzim 1945.[224] V paměti veřejnosti se často opomíná, že již v období 1945–1948 probíhaly na území Československa zábory půdy, znárodňování a přerozdělovaní majetku. Často se jednalo o majetek, či nemovitosti po odsunutých Němcích, ale také o strategická odvětví průmyslu, bankovnictví a obchodu, nad kterými nově držela ruku státní či obecní správa. V Plzni tak bylo hned po dálce znárodněno stavebnictví i stavební projekční činnosti.[225]

První a na dlouhá desetiletí poslední poválečné svobodné volby proběhly na území Československa v roce 1946. K vítězství Komunistické strany Československa v Čechách napomohla i Plzeň, kde komunisté získali 38 procent platných hlasů. Svou měrou tomu přispělo právě postavení města jako průmyslové aglomerace s velkým počtem chudších dělníků v továrnách. Přece jen k „Vítěznému únoru“, natolik komunistickým režimem v pozdějších letech oslavovanému, napomohly v Plzni především zaměstnanci ve Škodových závodech a v plzeňských železničních opravnách.[226]

S plným nástupem komunistického vedení ve státě po roce 1948 proběhly i v Plzni výrazné změny. Často uváděným příkladem jsou politické procesy s členy bývalých politických stran, které dlouhá léta v Plzni držely vládu. Odsouzeni k vysokým trestům v nich byli funkcionáři strany národně socialistické, sociálně demokratické, československé strany lidové a dalších významných osobností, kteří se podíleli na vývoji města před válkou.[227] V průmyslovém městě Plzni však velká část obyvatel byla dělnického původu a režim se o ně dokázal v prvních letech postarat. Za poskytování záruk v jistotě zaměstnání, národního pojištění, regulovaného nájmu a dalších sociálních

[224] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 84.
[225] Tamtéž, s. 88.
[226] MARTINOVSKÝ, s. 401; JÍLEK, s. 38.
[227] JÍLEK, s. 38.

benefitů bylo ochotno přehlížet vlnu represí a režim podporovat, neboť většina z nich nyní dosáhla vyšší životní úrovně než před válkou. Přeskládání starých poměrů pak dokončovalo znárodňování i nejmenších podniků a obchodů.[228]

I přes stále přetrvávající chudší většinovou populaci Rychtářky, jejíž značná část se i nadále živila prodejem rozličných produktů a výrobků na trzích, se i ve čtvrti Rychtářce našly podniky, na které dopadla vlna znárodňování. Největším z nich byla pravděpodobně Ferrotechna, Ing. Aloise Smoly v Příkopní ulici č. p. 6., který sem svůj podnik přesunul po válce nejspíše vzhledem k levnějšímu nájmu. Před válkou totiž podnikal na adrese Klatovská 30.[229] Jeho továrna vyráběla stroje, armatury a turbodynama pro osvětlování lokomotiv.[230] Z významnějších podniků byl pak znárodněním postižen Gregoričův obchod se smíšeným zbožím v Příkopní ulici č. p. 8.[231] a podniky na adrese Truhlářská č. p. 2.: nástrojárna Josefa Malého, chemická továrna TUS a Kubáčova výrobna korkového zboží.[232] Později došlo i na mnohé malé řemeslné dílny a živnosti, spojené především s truhlářskou, zámečnickou a jinou podobnou činností.[233] Mnohé však během, nebo ihned po znárodnění zanikly.[234] „*Ty prodejny a dílny znárodnily hned po čtyřicátým osmým. Chodilo se pořád k soudu, já jsem čekala na těch chodbách a vždycky vyšli zklamaní, že to prostě tam nebude, že jim to prostě zabavujou.*“[235]

V prvních letech budovatelského nadšení nového režimu, v rámci modernizace společnosti na socialistický styl života, obnovy zničené republiky a úsilí o ekonomické i kulturní předehnání západních kapitalistických nepřátel nastala opět radikální změna ve vnímání staré zástavby a historických staveb. Pod záměrem modernizace města četné demolice starých budov a následná nová výstavba zasahovaly do jeho prostředí ještě výrazněji, než tomu bylo na přelomu 19. století a 20. století. V Plzni měl tento nový celospolečenský směr za následek nerespektování historických parcel a účelu různých prostranství, či časté bourání staveb bez jakékoli náhrady.[236] Již v této době tak vznikají předpoklady pro osud Rychtářky a jejího okolí o skoro třicet let později. Jedním z těchto

[228] ŠLOUF, Jakub, *Plzeň v letech 1948–1953*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 126.
[229] HRUBÝ, s. 292.
[230] Kolektiv autorů, *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 62.
[231] Tamtéž, s. 75.
[232] Tamtéž, s. 63–65.
[233] Tamtéž, s. 161–165,
[234] Kol., *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, s. 37.
[235] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[236] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 42; ŠIMŮNEK a kol., s. 34.

předpokladů lze nalézt na zápise z druhé schůze pro plánování města dne 5. října 1948. Architekt Emil Ondráček na této schůzi přítomným sdělil zájem města o vybudování velkého objízdného okruhu, který by všechny hlavní silnice, které vedly do města, propojil už před vjezdem aut do centra. Dle předložených dokumentů již v této době architekt Alois Mikuškovic předpovídal, že od západu by byl nový průtah (vedoucí přes území Rychtářky) přetížen na křižovatce u Jána. [237] Dokladem hodnotového nastavení a vnímání tehdejších architektů a urbanistů k budoucnosti Plzně může být na přelomu čtyřicátých a padesátých let publikovaná studie architektů Jindřicha Krise a Františka Sammera v měsíčníku pro architekturu, stavbu měst, bytovou péči a umění Architekt SIA. Oba autoři figurovali v odborném sboru pro urbanistické řešení Plzně a ve studii popsali důležitost silničních magistrál pro rozvoj Plzně a způsoby, jak je v centru postavit. V rámci nového centra měla být srovnána se zemí většina zástavby z 19. století, včetně mnohých budov na samotném náměstí. Na uvolněném prostranství pak měly vzniknout novostavby většinou administrativní povahy, zelené plochy, a právě výše zmiňované dopravní průtahy.[238]

Po poklesu obyvatel během a po druhé světové válce nastává až do 80. let v Plzni opětovný růst počtu obyvatel, kterých na přelomu 80. a 90. let dosahuje více než 160 000 lidí.[239] To bylo zapříčiněno naprostou preferencí těžkého průmyslu ze strany vládnoucího režimu, která vyžadovala značný počet pracovníků v továrnách a dalších masivních průmyslových provozech. Pro ubytování takto značného množství obyvatel tak vedení Plzně rozhodlo o vybudování nových obytných staveb. Zprůmyslněné stavebnictví a centrální plánování ve spojení se socialistickým způsobem života vedly k masivní výstavbě monofunkčních a monokulturních velkokapacitních panelových sídlišť se zajištěnou základní občanskou vybaveností.[240]

Koncentrace stavebního úsilí na velkokapacitní nové zástavbě tak naneštěstí vedla k opomenutí a k zanedbávání stávajících ubytovacích kapacit a staré zástavby. Především v centru města.[241] Jednou z nejvíce postižených částí se tak stala i čtvrť Rychtářka. „*My jsme se skoro až bály s holkama procházet kolem. Bylo to tam takové strašlivé, takové stísněné. Nevypadalo to hezky. Člověk kdyby nemusel, tak by tam v podstatě nešel. V těch*

[237] AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 54, sign. NV 836.
[238] KRISE, Jindřich, SAMMER, František, *Plánování statutárního města Plzně*. In: Architekt SIA XLVIII, 1950, 4, s. 51–69.
[239] MATUŠKOVÁ, s. 95.
[240] KRÁLOVÁ, s. 111–112; ŠIMŮNEK a kol., s. 29.
[241] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 42.

ulicích, takové barabisny… Vypadalo to, že to spadne za chvíli asi,“[242] zavzpomínala na stav čtvrtě pravidelná kolemjdoucí.

Mezníkem, který měl naději v Plzni změnit dosavadní urbanistický vývoj, se stalo přijetí zákona o kulturních památkách Národním shromážděním Československé republiky v roce 1958. Režim tímto zákonem proklamoval snahu o péči o kulturní památky a kulturní dědictví, ustanovil též definici památkové rezervace či evidenci památek.[243] Faktem zůstává, že se jednalo o první památkový zákon, od prvotních snah o podobný ještě za Rakouska-Uherska. V Plzni se však jednalo skutečně více o proklamaci než skutečnou zákonnou direktivu. Kromě občasných kvalitních oprav fasád historických domů stále často docházelo k ignorování závěrů architektů, či historiků vzhledem k jejich nekomunistické minulosti a působení za předchozího demokratického režimu za První republiky. Příkladem tak může být již výše zmiňovaný Ladislav Lábek, jehož názor a studie vedení města často ignorovalo a zbořilo původní hotel Central, který nahradil architektonicky do centra dodnes nezapadající hotel Ural.[244]

Vzhledem k obecné ekonomické situaci ve státě měla i Plzeň problém udržet v přijatelném stavu stávající památkový fond. Zatímco úplný historický střed města měl být v rámci tehdejších možností zachován, na předměstích nemělo být k žádné ochraně přihlíženo. Většina historických budov tak získala dobové označení „závadné zastavění z 19. století“ či byl jejich technický stav popsán jako „přestárlý“, „nevyhovující“ a „zchátralý“.[245] Možná překvapivě jednu z mála výjimek potvrzující pravidlo v tomto dobovém smýšlení lze dodnes nalézt na Rychtářce a velkou měrou se na jejím přežití podílel výše zmíněný Ladislav Lábek jehož názor byl tentokrát vyslyšen. Lautensackovský dům z přelomu 18. a 19. století získal památkovou ochranu 3. května 1958 s odůvodněním, že se jedná o malebnou a slohově cennou předměstskou usedlost bohatého měšťana, jejíž umělecké provedení vybočuje z předměstské zástavby 19. století.[246] Celé stavení nebylo však v dobrém stavu. Podle památkové komise tento původně soukromý a v době posouzení již činžovní dům „*svědčí o nedostatku finančních*

[242] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s pamětnicí Marií Hoškovou (r. 1951), pravidelnou kolemjdoucí navštěvující Pionýrský dům.
[243] Kolektiv autorů, *Zákon č. 22/1958 Sb. Zákon o kulturních památkách*, Praha 1958, s. § 1.
[244] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 42–43.
[245] Tamtéž, s. 43.
[246] *Předměstský dům "Lautensackovský"*. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2025-11-17]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/predmestsky-dum-lautensackovsky-15036120; *Plzeň, předměstský dům Lautensackovský*. *Evidenční list kulturní památky – původní*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1065151.

prostředků na udržování“ a „*má chatrné komíny“*.[247] Pochyby o předpojatosti komise spojené s dobově zabarveným jazykem může vyvrátit zachovalá fotodokumentace.[248] Díky nabytí památkové ochrany tak nedošlo k jeho demolici o desetiletí později, přestože nadále chátral a nebyl nijak kvalitněji opravován.

Lábek se ještě ve stejném roce, kdy byla vyhlášena památková ochrana Lautensackovského domu, podílel na vyhlášení ještě druhé památkové ochrany na Rychtářce. Ministerstvo kultury vyhlásilo na jeho podnět památkovou ochranu nad všemi sochami umístěnými na Rooseveltově mostu.[249] Na rozdíl od chatrného domu byl posuzovací komisí shledán stav většiny soch jako ucházející, případně jen doporučila reversovat neodborné restaurátorské zásahy z 20. let 20. století.[250]

Pro osud Rychtářky jako celku se stal osudovým Směrný územní plán města Plzně, který vznikal v letech 1962–1964. Tento plán zpracovala státní projekční organizace Stavoprojekt, součást Československých stavebních závodů, n. p., které měly pole působnosti po celé republice. Kolektiv autorů během tvorby vedl Ing. arch. Zbyněk Tichý.[251] Architekti a urbanisté v popisu plánu deklarovali, že: „*Územní plán zachovává v návrhu historické jádro ve svém půdorysu, navrhuje však jeho ozdravění, odstranění nehodnotných staveb, přehuštění a změnu jeho náplně.*“[252] Plánovaný průtah, který měl v následujících letech vést k demolici většiny Rychtářky definovali jako: „*Navržený komunikační systém je přímo navázán na dálniční, hlavní a základní silniční síť ČSSR. Koncepce je založena na radiálně okružním systému, se základním křížem městských autodráh ve směru východ - západ a sever - jih, které se ztotožňují s průtahy státních silnic*.“[253] Celkově tak shrnuli své plány jako vyžadující „*rozsáhlé asanační zásahy a plošnou přestavbu, zvýšenou investiční a investorskou politiku a důkladnou plánovací a územní přípravu*.“[254]

V druhé polovině 60. let se pomalu začínaly projevovat nesouhlasné hlasy architektů i odborné veřejnosti se soudobým směrováním architektury a urbanistickým

[247] Tamtéž.
[248] AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 55, sign. 1.
[249] *Soubor soch na Rooseveltově mostě*. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2026-04-18]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/mestsky-dum-15048101.
[250] *Plzeň, sochy – soubor soch*. *Evidenční list kulturní památky – původní*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-18]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1065140.
[251] KRÁLOVÁ, s. 118.
[252] SÝKORA, Miloslav, TICHÝ, Zbyněk, *Směrný územní plán města Plzně*. In: Architektura ČSSR XXV, 1966, 7, s. 468.
[253] Tamtéž, s. 474.
[254] Tamtéž, s. 467.

řešením. Příkladem může být i vystoupení studentů v rámci majálesového průvodu, kde byl fotograficky zaznamenán transparent kritizující demoliční zásahy Gustava Rady, předsedy Městského národního výboru a pozdějšího primátora města Plzně.[255] Politické, kulturní a celospolečenské uvolňování druhé poloviny šedesátých let však i v Plzni ukončila invaze spojeneckých vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

Pamětník zavzpomínal na soudobé události z Rychtářky: „*Pamatuju si, když přišli Rusáci, to jsme nejednou ve tři ráno slyšeli bombardéry, lítali jeden za druhým. A táta říkal, děti je válka, když dojde k střílení, tak se schovejte pod okna. Protože on měl zkušenosti z toho Německa. Zrovna v té době se konalo obrovské vojenské cvičení. A ty naši vojáci, ty naši kluci, tak pochodovali pěšky po Saským mostě, to byla brigáda za brigádou. A lidi brečeli a řvali na ně, vy jste nás prodali. Tak do dneška na to myslím a říkám si, nechtěl bych být v těch jejich kůžích. Házeli po nich kameny a plivali po nich, vy jste nás prodali. To bylo smutný docela*.“[256] Okupace vojsk Svazu socialistických republik, a především následná normalizace, urychlily a v konečném důsledku i zapříčinily konečné přijetí a realizaci demolic a výstavby tak, jak je územní plán definoval.[257]

Ze všech výše uvedených rozhodnutí, plánů a událostí nakonec vzešla rozsáhlá vlna demolic, která zasáhla území Rychtářky na konci 60. let a pokračovala po celá 70. léta 20. století. V říjnu 1968 byla v tisku demolice Rychtářky oznámena jedinou větou: „*Ještě v letošním roce však bude zahájena asanace ‚Rychtářky‘*.“[258]

Severní předpolí historického jádra prošlo zásadními a do té doby v Plzni nevídanými proměnami, které svým rozsahem překonaly i bourání městských hradeb o století dříve. Nově plánovaná víceproudá komunikace, vedená od křižovatky U Jána směrem na západ, měla definitivně protnout právě prostor Rychtářky, což vedlo k systematickému odstranění původní zástavby v předpolí starého města.[259] Výrazně byly dotčeny i sady 5. května, jejichž stromová alej byla zkrácena pouze na úsek před budovou městské nemocnice.[260] „*A oni tvrdili, že tu alej, co je za tím mostem, tam byli nádherný*

[255] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 117; Originální fotografie uložena viz AMP, Sbírka dokumentace k okupaci Plzně (srpen 1968), i. č. O20470, sign. KB 6593.
[256] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.
[257] JÍLEK, s. 38.
[258] Večerní Plzeň, 7. 10. 1968, I/24, s 1.
[259] ŠIMŮNEK a kol., s. 29; AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 186, sign. KB 3931.
[260] *Štruncovy sady*. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ss-struncovy-sady?display=list.

starý stromy, veliký, že to nechají, že udělají ty dva proudy takhle a takhle a že tu aleji zachovají. Nezachovali, všechno to zničili.“[261]

Část veřejnosti tehdy pravděpodobně přijímala argumentaci vedení města o „modernizaci zastaralé Plzně“, většina však demolicím spíše pasivně přehlížela. Soudobý tisk naopak přinášel jednoznačně pozitivní obraz probíhajících zásahů v celé Plzni a prezentoval je jako příklad „*obdivuhodných technických výkonů socialistického inženýrství*“, jak ukazuje hlavní strana periodika Večerní Plzeň, která zdůrazňovala technickou náročnost odvozu obrovského množství suti.[262]

Konkrétně demolice Rychtářky je zmíněna v krátkém článečku stejného zpravodaje o několik měsíců později. Zde uvedli jako hlavní důvod demolice zchátralý stav čtvrti, který by vyžadoval příliš vysoké množství financí na obnovu.[263]

Krátce před svým zánikem se některé budovy na Rychtářce objevily v kinematografickém snímku režiséra a scenáristy Pavla Juráčka Každý mladý muž (1965). V první části filmu, nazvané Achillovy paty, přijíždí vojín v doprovodu svobodníka vlakem do Plzně, aby podstoupil vyšetření ve vojenské nemocnici. Po diagnostikování zánětu Achillovy šlachy mají oba volno a bezcílně se potulují centrem města. Během této procházky krátce zabloudí právě na Rychtářku. Zde se stanou svědky bizarní a znepokojivé scény, když si ve zchátralé budově hospody U Kočů připravuje oprátku postarší muž. Z protějšího domu celou situaci sleduje s pobavením stará paní dalekohledem. V další scéně už vojáci odcházejí na náměstí a debatují, kolik kdo viděl oběšených a utopených lidí.[264] Motiv sebevraždy zde působí až symbolicky. Film nevědomky zachytil nejen fyzickou podobu Rychtářky těsně před jejím zánikem, ale i atmosféru úpadku, která její konec provázela.

Obyvatelé, kteří přišli o svá obydlí a domy, získali jako kompenzaci přidělené byty v nové panelové výstavbě po celé Plzni. Mnohým to v konečném důsledku přineslo po dlouholeté stagnaci a chudnutí čtvrtě zvýšení životní úrovně, které převažovalo trauma z rozbití komunity a vytržení z domovského prostoru. Takového dopadu a smýšlení obyvatel Rychtářky může být příkladem petice výše zmiňovaného domu v Podmostní ulici č. 4/2399. Ten byl jako jeden z mála ušetřen zásahu demoliční čety, neboť byl

[261] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[262] Večerní Plzeň, 4. 11. 1968, I/43, s 1–2.
[263] Večerní Plzeň, 8. 1. 1969, II/5, s 2.
[264] JURÁČEK, Pavel (rež.), *Každý mladý muž*, Filmové studio Barrandov 1965; Kolektiv autorů, *Český hraný film IV. 1961–1970*, Praha 2004, s. 181–182.

zhodnocen jako slohově cenný,[265] ale paradoxně všichni jeho nájemníci žádali svými podpisy město o přidání domu na seznam demolovaných objektů, aby jim byla přidělena modernější zástavba dál od hlučného nového silničního průtahu.[266] „*Oni potom dostali... Oni jim nabídli byty ve Skvrňanech. Ale babička odmítla se do Skvrňan vrátit když se odtamtud na Rychtářku přestěhovala. Tak chtěla byt jinde a koupila si byt jedna-jedna. Tenkrát stál jenom deset tisíc jako. Bylo to dost, ale byl její*.“[267] Ne všem se ale ze čtvrti chtělo pryč, obzvláště dětem: „*Jako většinou to mají lidi pojaté zkresleně. Jsou i takový, kteří mi psali, že už tenkrát by to zbourali, že to byla zakrysená oblast. Ale není to pravda. To není pravda. My jsme tam byli šťastní jak nikdo*.“[268]

Stavba celého mnohakilometrového silničního průtahu v rámci 6. pětiletky měla dle tehdejšího vysvětlení odklonit dopravu z centra města a zlepšit životní prostředí v něm. Během celých 80. let tak vznikal průtah táhnoucí se městem od Skvrňan až k Ústřednímu hřbitovu, na který bylo vyčleněno 340 mil. Kčs.[269] Úsek na původním území Rychtářky byl slavnostně otevřen 7. listopadu 1984.[270] Dobová brožura oslavovala, že byla: „*stavba úseku Ján–Rychtářka a Rychtářka–Palackého náměstí s uvedením do předčasného užívání na základě sdruženého socialistického závazku*.“[271]

Vznikl skoro až dálniční průtah z části ohraničující historický střed města, a kromě Rychtářky prakticky zaniklo i původní předbarokní Palackého náměstí. Sady 5. května, které přišly o většinu své zeleně, a parkové úpravy, se za ní dodnes nedočkaly plnohodnotné náhrady, přestože ji původně Ministerstvo kultury po Plzni vyžadovalo na přilehlých pozemcích jako podmínku pro realizaci výstavby průtahu.[272]

Se zánikem čtvrtě Rychtářky je mimo jiné spojená hlavní „modernizace“ Rooseveltova mostu a jeho kompletní přestavba na počátku 80. let 20. století, která výrazně změnila jeho současnou tvář. Pro nově postavený průtah v sadech 5. května byl starý most nevyhovující, a tak byl částečně zbourán a nahrazen novou železobetonovou konstrukcí.[273] Postupně byly vybourány a odstraněny celé vnitřnosti a nahrazeny novými

[265] Posouzení v dopise viz AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 261, sign. KB 4015.
[266] NPÚ v Plzni, Plzeň III, Rychtářka, Různé stavby.
[267] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.
[268] Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.
[269] AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 155, sign. KB 3930; Kolektiv autorů, *Plzeň 1945–1985. 40 let budování socialismu*, Plzeň 1985, s. 92.
[270] MARTINOVSKÝ, s. 508.
[271] Kolektiv autorů, *Plzeň 1945–1985*, s. 92.
[272] NPÚ v Plzni, Plzeň, Historické jádro 4183, sady 5. května, Obecné spisy.
[273] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O8879, sign. Kartotéka.

železobetonovými podporami, vzhledem ke špatnému technickému stavu, ale především pro dosažení zvýšení zátěžové kapacity mostu. Zcela byla zbořena část na pravém břehu řeky a nahrazena estakádou ze spojených desek.[274] Z původní konstrukce zbyly tak po dokončení mostu v 90. letech jen spodní části pilířů, tři pískovcové klenby oblouků a osazené sochy světců.[275] V této době v rámci přestavby zaniklo i výše zmiňované spojení mostu s domem v Podmostní ulici 4/2399.

Několik desetiletí trvajícímu směru co největší modernizace bez většího ohledu na historickou zástavbu začal celospolečensky docházet dech až v 80. letech 20. století. V roce 1988 bylo započato řešení, které mělo vést k prohlášení historického jádra města Plzně za městskou památkovou rezervaci. Velkou zásluhu na přípravě a finální realizaci měla Milena Radová ze Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody.[276] O důvodech, proč vůbec došlo ke změně pohledu na zachovávání historické zástavby v centru, se dá spekulovat. Pravděpodobně se však jednalo o důsledek několika faktorů a ekonomických důsledků socialistického hospodářství. Svůj podíl na výsledku měly obecné vyčerpání normalizačního režimu a s tím spojené postupné kulturní uvolňování a změna vnímání kulturního dědictví. Důležitý je však i stav tehdejšího hospodářství. I přes masivní výše zmiňovanou výstavbu panelových sídlišť po celé republice přetrvával problém nedostatku bytové zástavby. Proto byl do 7. pětiletky ukotven závazek nejen stavět novou obytnou zástavbu, ale i obnovovat a modernizovat stávající bytový fond.[277] V Plzni tak od počátku 80. let klesal počet masivních hromadných demolic. Částečně se na snaze obnovovat starou zástavbu podepsal i nedostatek materiálu pro nové velké výstavby.[278]

Na zachránění Rychtářky bylo již pozdě, ale aby se předešlo dalším architektonickým, ale i obytným ztrátám na historickém centru a jeho okolí, bylo na výše zmíněný podnět Radové a dalších památkářů nařízením vlády prohlášeno historické jádro Plzně za památkovou rezervaci dne 19. dubna s nabytím právní účinnosti 1. června 1989.[279] Nová památková rezervace byla vymezena na severovýchodním okraji městského jádra v Sadech 5. května po vnější uliční straně Pallovy ulice, přes východní stranu Šafaříkových a Křižíkových sadů, na jižní straně Smetanových a Kopeckého sadů,

[274] LIŠKA, s. 57–58.
[275] JANDA, *Pět plzeňských řek*, s. 92.
[276] KRÁLOVÁ, s. 113.
[277] Kolektiv autorů, *Předpis 125/1981 Sb. Zákon České národní rady o státním plánu rozvoje národního hospodářství České socialistické republiky na léta 1981–1985*, Praha 1981, s. § 12.
[278] DOMANICKÝ, DOMANICKÁ, BERNHARDT, s. 121.
[279] MARTINOVSKÝ, s. 515.

dále po západní straně Nejedlého sadů, odkud se vrací jižní hranou komunikace do Sadů 5. května. Tento plán tedy již s žádnou zbývající budovou na území Rychtářky nepočítal.[280]

Svému nešťastnému osudu, natolik podobnému konci Rychtářky, neutekly však ani na přelomu 80. a 90. let sousedící Městské domy sociální péče. Po válce sice ztratily svůj účel jako administrativní budova, ale naopak navázaly na starší historii tím, že byly roku 1951 přeměněny na městskou nemocnici. Komplex byl tak většinu druhé poloviny 20. století nazýván Nemocnicí v sadech 5. května. Zatímco výstavba víceproudého silničního průtahu, který stál za zkázou Rychtářky, nemocnici na funkčnosti a existenci neohrozila, jiné rozhodnutí vedení města ano. Poměrně malý komplex nemocnice nemohl být dlouhodobě dostačující ať již kapacitou, tak i vybaveností rostoucí Plzni, a tak vedení města v 70. letech rozhodlo o výstavbě nového velkého nemocničního komplexu na Lochotíně. V průběhu 80. let se postupně jednotlivá oddělení přestěhovávala, až daná budova neměla od roku 1985 další využití. Vedení města tak začalo uvažovat o zboření celé nemocnice a nahrazení jiným objektem, přestože komplex patřil od roku 1989 pod výše zmiňovanou městskou památkovou rezervaci.[281]

Hlavním argumentem vedení města pro demolici byl špatný technický stav budov. Ze vzpomínek pamětnice navíc v posledních letech fungování nemocnice představovala již skutečně nehygienické prostředí: „*Bylo tam vlhko a byly tam myši. A maminka se jich hrozně moc bávala. A to tak, že přesto, že měla špatné klouby, tak byla schopná vyskočit na pračku bez rozběhu, když viděla myš. Takže si pamatuju, že z práce říkala, že jí tam prostě běhají myši*.“[282]

V rozporu s těmito tvrzeními však dlouhodobě zaznával názor architektů, kteří vzhledem k historii a architektonickému řešení budovy agitovali za její zachování.

[280] Kolektiv autorů, *Předpis 54/1989 Sb. Nařízení vlády České socialistické republiky o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příboru za památkové rezervace*, Praha 1989, s. § 4**;** Pro lepší orientaci ve velikosti a rozložení městské památkové rezervace viz *Plzeň, městská památková rezervace. Zákres hranice do katastrální mapy a vymezení rozsahu podle právního předpisu: Nařízení vlády ČSR č. 54/1989 Sb. ze dne 19.4.1989 (stav k 22. 1. 2026)*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=1927490.

[281] *Městské domy sociální péče 1921–1926 (demolice 1992)*. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/c1-523-mestske-domy-socialni-pece; KEJHA, JANOUŠKOVEC, s. 115.

[282] Rozhovor ze dne 19. 2. 2026 s pamětnicí Ladou Wagnerovou (r. 1972), dcerou zdravotní sestry v nemocnici v sadech 5. května.

Nejhlasitěji z nich hořekoval architekt Petr Domanický. Ten ve snaze zabránit demolici psal dokonce prezidentovi republiky.[283]

Z počátku se zdálo, že jejich snaha přinese ovoce. Skupina architektů, pojmenovaná Zlatí orli, svou snahou docílila toho, že od 12. července 1991 se přímo na objekt vztahovala další dodatečná památková ochrana Ministerstva kultury, a to pod označením kulturní památka, díky jednomu z výše zmiňovaných starých portálů, v tomto případě gotické střílny. Areál jako celek pak dle tohoto rozhodnutí dokládal výrazný rozkvět města a jeho stavební aktivity v první polovině 20. století a vyžadoval bezpodmínečné zachování stavby a architektonické provedení severního, jižního a západního průčelí.[284] O necelý rok později, konkrétně 20. ledna 1992, však Ministerstvo kultury své rozhodnutí zrušilo s tím, že pokud bude zachována daná gotická střílna a proveden archeologický průzkum, který by dle výsledků mohl ovlivnit výslednou podobu nové budovy, není třeba památkové ochrany celého komplexu.[285]

Vedení města mělo již před rokem 1989 zavedeno v územním plánu místo, na kterém opuštěná budova stála, pro stavbu hotelu. V reakci na zájem česko-rakouské společnosti Recoop Tour a na její úspěšnou snahu o sejmutí ochrany pak byl celý areál bývalé nemocnice i přes pokračující protesty odborníků 2. února 1992 zdemolován.[286]

V rozbujelé atmosféře 90. let pak nejen veřejnost, ale i odborníci očekávali rychlou výstavbu luxusního komplexu. „*…můj bratranec architekt se mnou vyšel na balkón, který máme směrem k té zbořené nemocnici. A už bylo jasné, že tam má nějaká práva nějaký developer, a protože to byl ten rok 91, 92, přesně nevím. Tak mi řekl, ty budeš koukat, jak se teďko v dnešní době bude stavět. Vem si foťák, každej týden si to vyfoť a uvidíš potom, budeš mít dokumentaci, jak to vyroste rychle*.“[287]

---

[283] NEDVĚD, Jaroslav, *Před 25 lety odstřelili Městskou nemocnici, na jejím místě je hotel*. In: iDnes.cz [online], [cit. 2025-08-14]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/mestska-nemocnice-demolice-odstrel.A170201_101228_plzen-zpravy_pp.

[284] *Prohlášení za kulturní památku čp. 2382, 2383, 2385, areál nemocnice Sady 5. května, Plzeň*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=741358.

[285] *Zrušení prohlášení za kulturní památku objektu čp. 2382, 2383 a 2385, Sady 5. května, Plzeň, bývalá nemocnice*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=741357.

[286] NEDVĚD, Dostupné z: https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/mestska-nemocnice-demolice-odstrel.A170201_101228_plzen-zpravy_pp; MARTINOVSKÝ, s. 542; DOMANICKÝ a kol., s. 112.

[287] Rozhovor ze dne 25. 3. 2026 s pamětnicí Markétou Balcarovou (r. 1956), žákyní školy v Podmostní ulici.

7 Od plánů ke skutečnosti. Co s prostorem po demolicích?

Rychle nic nevyrostlo. Společnost Recoop Tour založila akciovou společnost pod názvem Hotel Diplomat, pod kterou začala v roce 1993 s výstavbou. Za několik let však došly firmě finance, a tak i přes vstup dalšího společníka do projektu byly z hotelu do roku 1998 vybudovány jen základy, suterén a část prvního podlaží, než magistrát firmu poslal do konkurzu v roce 2000. V nezměněném stavu tak tento betonový skelet zůstal na dlouhé roky rozestavěný, ale pustý. Stejně jako území Rychtářky ještě dlouhá léta hyzdil svým stavem městské centrum. Vedení města ve snaze dokončit nebo alespoň odstranit rozestavěnou stavbu několik let spekulovalo s dalšími firmami, než konečně torzo odkoupila developerská společnost ECM v roce 2004. Ta svému závazku dostavit stavbu skutečně dostála a roku 2007 pozměněný komplex Diplomat slavnostně otevřela. Výsledná budova však při otevření nebudila oslavné reakce, odborníci i laická veřejnost ji považovali za strohou komerční budovu bez přidané architektonické hodnoty.[288] Nejvýznamnějšími nájemníky komplexu jsou v současné době hotel Courtyard by Marriott Pilsen[289] a Všeobecná zdravotní pojišťovna.[290] Paradoxně se tak alespoň část budovy navrátila zpět do funkčnosti domu sociální péče, který lokalita ztratila po druhé světové válce.

Uvolněné prostory po zdemolované čtvrti dlouhá léta zely prázdnotou. Postupně na většině území Rychtářky vyrostlo neplacené pozemní parkoviště pro osobní auta s kapacitou přibližně 120 vozů.[291] Radnice města uvolněný prostor pojala jako příležitost k vyřešení dopravní situace, která město začala trápit od přelomu tisíciletí. Nedostatečná kapacita parkovacích míst v Plzni vedla vedení města k návrhu parkovacího domu s plánovanou kapacitou 800 parkovacích míst. Celý proces plánování a následné realizace byl velmi podrobně sledován novináři. Nový parkovací komplex byl pojmenován paradoxně Rychtářka, právě podle historického označení původní čtvrti. Investice do budovy byly plánovány na 260 milionů korun. S plánováním město započalo v roce 2007 po určení prostoru, na kterém se bude stavět. Po neúspěšné snaze o zvětšení o dalších 450

[288] Plzeňský deník, 28. 6. 2007, XVI/154, s. 9.
[289] *Welcome Page*. In: Marriott.com [online], [cit. 2026-04-14]. Dostupné z: https://www.marriott.com/en-us/hotels/prgpz-courtyard-pilsen/overview/.
[290] *Pobočky Plzeň*. In: Všeobecná zdravotní pojišťovna České republiky [online], [cit. 2026-04-14]. Dostupné z: https://www.vzp.cz/kontakty/pobocky/plzen.
[291] Plzeňský deník, 4. 9. 2007, XVI/212, s. 3.

parkovacích míst, o které je více zmiňováno níže, však město nesehnalo na stavbu potřebné finance a projekt tak musel být přehodnocen.[292]

Teprve o tři roky později v roce 2010 získal nový projekt stavební povolení na přepracovaný plán se 435 parkovacími místy. Město novou verzi parkovacího domu Rychtářky připravilo ve spolupráci se soukromou společností Hermosa Real Estate a.s., později přejmenovanou na Hermosa Parking a.s., která slíbila postavit objekt za zhruba 250 milionů korun. Plzeň se v memorandu zavázala na splátkách investorovi 18,5 milionu korun ročně po dobu 19 let. Do poslání poslední splátky zůstane Rychtářka v majetku investora, město však získalo pravomoc vybírat parkovné a tím i určovat jeho cenu pro veřejnost prostřednictvím městské společnosti Parking Plzeň s r.o.[293]

Celý projekt se stal ve své době jedinečným PPP (Public Private Partnership), který byl v České republice vůbec prvním propojením veřejných a soukromých peněz. Nový parkovací dům Rychtářka byl slavnostně otevřen v červnu 2011 za účasti vedení města a ve výsledku začal nabízet kapacitu 447 parkovacích míst pro osobní automobily a osm míst pro autobusy.[294] Architektonicky se tak vystavila čtyřpatrová železobetonová budova s fasádou s různě naklopenými skleněnými deskami směřujícími do sadů 5. května a s popínavými rostlinami na severní stěně směřující na Roudnou. Právě do sadů 5. května pak byla z prvního patra parkovacího domu vystavěna ocelová, nezastřešená lávka, která přemostila čtyřproudou komunikaci pod ní a umožnila napojení domu na centrum pro chodce. Celá budova byla též ozvláštněna čtyřmetrovým proskleným atriem, pro zajištění přirozeného denního světla v části budovy.[295] Poslední úpravou, kterou objekt parkovacího domu Rychtářka prodělal, bylo dovystavění toalet pro cestující ze zájezdových autobusů. Do roku 2018 si museli v případě potřeby vystačit pouze mobilními toaletami.[296]

Podobně jako v případě výsledného vzhledu komplexu Diplomat i zde parkovací dům Rychtářka v době vzniku nesklidil pouze oslavné reakce. Kromě uznání vedení města za snahu o omezení parkování automobilů v historickém centru a pochvalných reakcí na kvalitu a nízkou cenu stání však laická veřejnost i odborníci, zastoupení

[292] Právo, 19. 6. 2009, XIX/142, s. 10.
[293] Plzeňský deník, 9. 4. 2010, XIX/83, s. 2.
[294] *Plzeň otevřela nový parkovací dům Rychtářka*. In: Město Plzeň [online], [cit. 2025-10-17]. Dostupné z: https://plzen.eu/galerie/672/o-meste/multimedia/fotogalerie/udalosti/plzen-otevrela-novy-parkovaci-dum-rychtarka/.
[295] Plzeňský deník, 16. 4. 2011, XX/90, s. 3.; CRKOVSKÁ, Eliška, *Parkovací dům Rychtářka v Plzni byl uveden do provozu*. In: archiweb [online], [cit. 2025-10-17]. Dostupné z: https://www.archiweb.cz/n/home/parkovaci-dum-rychtarka-v-plzni-byl-uveden-do-provozu..
[296] Plzeňský deník, 10. 4. 2018, XXVII/83, s. 1.

například vedoucím městských památkářů Petrem Marovičem kritizovali objekt jako jednolitou nevkusnou a architektonicky jednoduchou komerční budovu, která vytvořila výraznou bariéru mezi městským centrem a Roudnou.[297]

Památkově chráněný objekt Lautensackovského domu byl po změně režimu přišel o svého majitele, byl opuštěn a tím bylo akcelerováno jeho již dlouholeté chátrání. V roce 1998 zaniklo jeho dlouhé západní křídlo a hrozilo, že bude dům stržen celý, než bylo upozorněno na jeho stále platný památkový status.[298] Po roce 1999 však hrozila Lautrsakovskému domu opět demolice, neboť dlouhé roky neobydlený dům vyhořel. Pachatel nebyl nikdy dopaden, ale předpokládalo se, že požár založili bezdomovci hledající ve starém domě útočiště. Po dohodě mezi magistrátním odborem památkové péče a realitní kanceláří, která tento objekt vlastnila, mělo dojít nejprve ke konzervaci stávajícího stavu a následně měla být na objekt ke konci roku 2001 postavena nová střecha.[299] Nová střecha v roce 2001 na dům postavena nakonec nebyla a objekt navíc značně poškodila povodeň roku 2002.[300] V roce 2002 byl zchátralý objekt na pokraji demolice odkoupen a novou majitelkou konečně zrekonstruován. V této době získala fasáda světle modrou barvu, kterou má dodnes.[301] V roce 2007 pak byla v budově Lautensackova domu uvařena první várka piva nového vlastníka budovy – minipivovaru Groll.[302] Minipivovar Groll, založený společností Acreal, v budově provozoval nejen vlastní výrobu piva, ale i cukrárnu a šest apartmánů s 24 lůžky mezi lety 2008–2019. V době svého vzniku se jednalo o jeden z prvních minipivovarů v Plzni i celém Plzeňském kraji.[303] V současné době je budova uzavřena a podnik i ubytování jsou mimo provoz. Při krátké telefonické konverzaci s deklarovaným majitelem bylo autorovi této práce sděleno, že dnes prostory slouží k různorodé malé komerční činnosti a ubytovací prostory jsou prázdné nebo jsou využívány pracovníky v budově.

Druhý dodnes dochovaný dům v Podmostní ulici č. 4/2399 měl příběh o něco odlišný. Na rozdíl od Lautensackova domu, který dlouhodobě od 50. let chátral, prodělal dům č.p. 2399 v druhé polovině 20. století rekonstrukci při počátku využívání domu bezpečnostními složkami státu. Přestavba však výrazně pozměnila vnější i vnitřní vzhled

[297] Plzeňský deník, 16. 4. 2011, XX/90, s. 3
[298] *Předměstský dům "Lautensackovský"*. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/predmestsky-dum-lautensackovsky-15036120.
[299] Plzeňský deník, 27. 7. 2001, X/178, s. 13.
[300] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O24548, sign. KB5102/145.
[301] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O35537, sign. Kartotéka – Plzeň.
[302] JANDA, KRČMÁŘ, s. 92.
[303] *Zaniklé minipivovary – Groll Plzeň*. In: Pivovary.info [online], [cit. 2026-04-02]. Dostupné z: https://www.pivovary.info/?p=39369.

a prvky budovy, kdy byla kromě jiného odstraněna původní pavlač.[304] Na stavu mu dále značně uškodila na začátku nového tisíciletí povodeň v roce 2002, která zaplavila jeho sklepní prostory.[305] Dům, který vlastnilo město ze tří čtvrtin, tak pomalu ztrácel pro vedení města na atraktivitě. V roce 2007, když se stále ještě plánovala budoucí stavba výše zmíněného parkovacího domu Rychtářka, uvažovalo město o vykoupení třetinového podílu od policie, aby ho mohlo srovnat se zemí. Uvolněním prostoru se mohl připravovaný a výše zmiňovaný projekt parkovacího domu zvětšit o přibližně 450 míst.[306]

Na snahu města o demolici přes 150 let starého domu zareagovali odborníci v čele s Vladimírem Suchanem a Spolkem za starou Plzeň, kteří podali podnět k prohlášení domu č.p. 2399 v Plzni za kulturní památku, které bylo vyhověno Ministerstvem kultury v březnu 2010. Ministerstvo shledalo objekt za památkově cenný i přes výše zmíněné přestavby, které lze reverzovat.[307] Již v průběhu řešení o případném vyhlášení památkové ochrany tak město od svého záměru zbořit dům odstoupilo.

V současné době je nadále město většinovým majitelem budovy. Část objektu patřící policii je využívaná Zdravotnickým zařízením Ministerstva vnitra, které objednalo v rozmezí let 2024 a 2025 rekonstrukci vnitřních prostor v hodnotě skoro 6 milionů korun.[308] Podle krátkého telefonického rozhovoru autora práce s vedením zařízení jsou však prostory nadále prázdné.

Částečného obnovení se dočkala Mlýnská strouha až po více než osmdesáti letech od jejího zasypání. Severně od Pražského mostu došlo mezi lety 2008–2010 k revitalizaci prostoru parku, který nově vytvořenou vodní plochou vzdáleně imituje původní podobu místa. K historii se však hrdě hlásí dlážděním, původem ze starých žulových desek z plzeňských ulic. Autory návrhu a konečné realizace byl ateliér AWIDA pod vedením prof. Jiřího Damce a doc. Dany Wilhelmové.[309] Konečná podoba s osázenými interaktivními sochami kolem vodní plochy získala ocenění 1. místa v soutěži Park roku 2010.[310]

---

[304] *Plzeň, městský dům. Rozhodnutí o prohlášení za KP*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-08]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=748358.
[305] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O25274, sign. KB5102
[306] Plzeňský deník, 23. 11. 2007, XVI/280, s. 2.
[307] *Plzeň, městský dům. Rozhodnutí o prohlášení za KP*. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=748358.
[308] *Rekonstrukce objektu Podmostní 4, Plzeň*. In: Národní elektronický nástroj (NEN) [online], [cit. 2026-04-15]. Dostupné z: https://nen.nipez.cz/verejne-zakazky/detail-zakazky/N006-23-V00032625/vysledek.
[309] *Mlýnská strouha*. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-12-03]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ms-mlynska-strouha?code=C001.
[310] *1. místo Park roku*. In: Svaz zakládání a údržby zeleně [online], [cit. 2026-01-10]. Dostupné z: https://www.szuz.cz/cs/hlavni-menu/akce/park-roku/2010/.

Rooseveltův most zatím předposlední rekonstrukci prodělal v roce 2019, kdy byl na několik měsíců zcela uzavřen kvůli zhoršenému stavu mostního svršku. V rámci této rekonstrukce došlo především k obnově vozovky a zdiva, výměně poškozených částí a novému nátěru celé konstrukce.[311] Po čtyřiceti letech od výstavby čtyřproudového průtahu pod ním pak o rok později Ředitelství silnic a dálnic provedlo nutné opravy její vozovky, vzhledem k jejímu opotřebování množstvím projíždějících vozidel. To dosahuje až desetitisíců aut denně. V rámci uzavření vozovky byly též opraveny spodní části Rooseveltova mostu, kterému byly dostaveny chybějící pilíře nad vozovkou.[312]

Nevzhledný vzhled čtyřproudového průtahu začalo město řešit v polovině roku 2018. V rámci projektu z řady modrozelené infrastruktury vysadilo do pruhu uprostřed vozovky, původně určeného pro tramvaje, trávu, jasany, keře a azalky. Projekt vznikl již v roce 2013, ale v realizaci překážely nesrovnalosti v majetkových vztazích.[313] Oblast tak získala alespoň částečně ztracenou zeleň slibovanou skoro 40 let.

Jednoznačně pozitivní změnou, která vrátila do odlidštěného prostoru původní čtvrti „nový dech“ a „lidskou nohu“, byla výstavba nového bytového domu v Truhlářské ulici č.p. 12. V 90. letech na severozápadním rohu Rychtářky pod mostem vznikla jednoduchá novostavba pojmenovaná Živnostenský dům.[314] Realitní a developerská společnost GLOBÁL s r. o. zde na adrese Truhlářská č.p. 16. v patře provozovala svou kancelář a přízemí pronajímala autoservisu. Budova však byla na začátku roku 2022 zbourána a na břehu řeky Mže začala stavba nového obytného domu vznikat na podzim.[315] Důvodem, proč došlo k demolici Živnostenského domu, byla pravděpodobně výše zmiňovaná územní studie od Komise pro rozvoj města Plzně. Ta právě zde doporučovala výstavbu obytného domu jako vhodnou pro obživení a budoucí směrování čtvrti.[316] Stejná společnost GLOBÁL s r. o. tak poblíž historického jádra města vystavěla do února 2023 nový šestipatrový dům s celkem 59 klimatizovanými bytovými jednotkami v provedení 1+kk, 2+kk, 3+kk a 4+kk a se zajištěným parkováním pro 72 aut uvnitř

[311] JAROŠOVÁ, Adriana, *Wilsonův a Rooseveltův most jsou již otevřeny*. In: Město Plzeň [online], [cit. 2026-03-04]. Dostupné z: https://plzen.eu/o-meste/aktuality/aktuality-z-mesta/wilsonuv-a-rooseveltuv-most-jsou-otevreny/.
[312] Plzeňský deník, 23. 4. 2020, XXIX/95, s. 2.
[313] Plzeňský deník, 4. 6. 2022, XXXI/121, s. 2.
[314] Viz fotografie z průběhu stavby AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O17780, sign. Kartotéka.
[315] Plzeňský deník, 7. 2. 2022, XXXI/24, s. 10.
[316] ÚZEMNÍ STUDIE, PLZEŇ, RYCHTÁŘKA. Dostupné z: https://cloud.plzen.eu/index.php/s/T6GZm8Q2EdtQGep?dir=undefined&path=%2FUzemni_studie_UP_Plzen%2F%C3%9AMO%20Plze%C5%88%203%2FPlze%C5%88%2C%20Rycht%C3%A1%C5%99ka&openfile=37645129.

objektu.[317] I přes jednoznačně pozitivní přínos pro obživení lokality však z architektonického hlediska vznikla jednoduchá modulová budova s bílou fasádou a výraznými velkoformátovými skleněnými okny, která nemá svou jednoduchostí a uniformitou historickou návaznost na původní čtvrť. Oceněna však musí být zelená střecha.[318]

Poslední tečkou za průmyslem na Rychtářce přestavovala truhlárna, která přestala vyrábět přibližně někdy na přelomu tisíciletí.[319] Po dvaceti letech chátrání, kdy byla budova nelegálně využívána bezdomovci jako útočiště a jako místo pro vypalování mědi z kabelů, lehla popelem v noci z 25. na 26. května 2025. Deset osob bylo v souvislosti s požárem ošetřeno, pět bylo převezeno do nemocnice z důvodu intoxikace zplodinami. Škoda na majetku byla majiteli pozemku společnosti InterCora. s r.o. vyčíslena na 1,5 milionu korun.[320] V dnešní době (2026) byly již trosky odstraněny a místo za polorozbořeným plotem zarůstá vegetací.

[317] *NOVÉ BYTY V CENTRU PLZNĚ*. In: GLOBÁL [online], [cit. 2025-10-10]. Dostupné z: https://www.realityglobal.cz/bydleni-centrum-plzen/.
[318] ZÁBRAN, Jiří, *Bytový dům Truhlářská. Novostavba bytového domu v Truhlářské ulici v Plzni*. In: archiweb [online], [cit. 2025-10-10]. Dostupné z: https://www.archiweb.cz/b/bytovy-dum-truhlarska-novostavba-bytoveho-domu-v-truhlarske-ulici-v-plzni.
[319] AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O24549, sign. KB5102/146.
[320] Plzeňský deník, 27. 5. 2025, XXXIV/121, s. 3.

Závěr

Rychtářka a její okolí představují v dějinách Plzně prostor, jehož vývoj je pevně propojen s proměnami města jako celku. Od svého nejasného vzniku jako středověkého předměstí na ostrově mezi vodními toky, přes živou čtvrť řemeslníků a dělníků v 19. století, až po prostor určený k demolici v době socialistické modernizace. Její osud odráží širší procesy, které formovaly Plzeň napříč staletími. Rychtářka tak byla vždy místem na hraně, někde na pomezí mezi městem a vesnicí, mezi vodou a pevninou, mezi stabilitou a nejistotou. Tato poloha jí dávala specifický charakter, ale zároveň ji činila zranitelnou vůči zásahům, které by jiné části města ustály lépe.

Rychtářka byla po staletí formována především hydrologickými podmínkami, hospodářskými potřebami města a sociální strukturou jejích obyvatel. Její poloha mimo hradby, závislost na vodních tocích a přítomnost řemesel s nízkým statusem určovaly její dlouhodobou marginalizaci. Šance na změnu vnímání prostoru nastala v průběhu 19. století s nastupující industrializací a stěhováním velkého množství nových obyvatel do blíže k Plzni. Přesto však nové podniky svým zaměřením na koželužství a jatka dále pokračovaly v charakteru spíše odkladiště nečistých podniků.

Zánik Rychtářky nebyl náhlý ani nevyhnutelný. Analýza dobových plánů a dokumentů ukazuje, že klíčovou roli sehrálo modernistické urbanistické myšlení, které upřednostňovalo dopravní průtahy, velkorysé komunikace a „očistu“ města od staré, nepravidelné a sociálně problematické zástavby. Zánik byl však výsledkem i dlouhodobého úpadku způsobeného kombinací sociálních, ekonomických a urbanistických faktorů. Postupné chátrání domů, nedostatek investic, povodně, změny v dopravě, a především proměna představ o moderním městě vedly k tomu, že Rychtářka byla vnímána jako prostor zastaralý, nehygienický a nehodný k zachování. Demolice v 60. a 70. letech 20. století pak představovaly definitivní vyústění těchto století trvajících procesů.

Rychtářka však nebyla jenom skupinou domů. Byla to komunita, sousedství a místo, které mnozí nazývali a dodnes nazývají domovem. „*…já jsem tam byla potom už jenom jednou. Stála jsem uprostřed a usilovně jsem brečela nad tím vším. Přišli ke mně takový dva mladí lidi. Říkali, jestli mi není špatně, jestli nechci odvést do nemocnice. A*

já jsem řekla, je mi špatně, ale z toho, jak to vypadá, protože to bylo všechno úplně zdemolované, úplně zbytečně.“[321]

Příběh Rychtářky ukazuje, jak snadno může být historická čtvrť vymazána z mapy, pokud není včas rozpoznána její hodnota. Zároveň však otevírá otázku, jak s podobnými územími nakládat dnes. Současné urbanistické studie zdůrazňují potřebu citlivé dostavby a respektu k dochovaným objektům, což naznačuje, že Rychtářka může i po svém fyzickém zániku sehrát roli v debatě o identitě města a o tom, jak zacházet s jeho historickými vrstvami.

Dnešní podoba území, poznamenaná dopravním průtahem a fragmentární zástavbou, ukazuje limity tehdejších rozhodnutí. I přes značný objem prostředků, které byly do oblasti zafinancovány, jde stále z většiny o pustý prostor, který má s původní živou čtvrtí pramálo společného.

[321] Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.

Seznam zkratek

AMP	–	Archiv města Plzně
i. č.	–	inventární nebo identifikační číslo
NPÚ	–	Národní památkový ústav
sign.	–	signatura
ÚDU	–	Ústav dějin umění Akademie věd
ZČM	–	Západočeské muzeum v Plzni

Seznam použitých zdrojů

Archivní prameny

AMP, Dokumentace stavebního vývoje Plzně (Mašek, Ing.), i. č. O22387, sign. Kartotéka (Mašek).

AMP, Městský úřad Plzeň (registratura D a městské úřady), i. č. 16647, sign. 336/III 1894.

AMP, Městský úřad Plzeň (registratura D a městské úřady), i. č. 7295, sign. 388/II 1882.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 155, sign. KB 3930.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 186, sign. KB 3931.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 261, sign. KB 4015.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 54, sign. NV 836.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. 821/1, sign. KB 3982.

AMP, Národní výbor města Plzně, Plzeň, i. č. D 798/94, sign. KB 3982.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 44, sign. 1.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 55, sign. 1.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 739, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 742, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 743, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 745, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 746, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 749, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 752, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 753, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 755, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 756, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 757, sign. 8.

AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 774, sign. 8.

AMP, Sbírka dokumentace k okupaci Plzně (srpen 1968), i. č. O20470, sign. KB 6593.

AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O10647, sign. Kartotéka.

AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O17780, sign. Kartotéka.

AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O24548, sign. KB5102/145.

AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O24549, sign. KB5102/146.

AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O25274, sign. KB5102
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O2951, sign. LP311/28.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O3492, sign. LP320/20.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O3498, sign. LP320/26.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O35537, sign. Kartotéka – Plzeň.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O5453, sign. LP350/198.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O769, sign. LP261/22.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O8879, sign. Kartotéka.
AMP, Sbírka fotografií, Plzeň, i. č. O904, sign. LP263/16.
AMP, Sbírka map a plánů, Plzeň, i. č. M 679, sign. v roli.
AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2004, sign. d9.
AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2118, sign. a54.
AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2119, sign. a54.
AMP, Sbírka negativů, Plzeň, i. č. N 2141, sign. a55.
AMP, Sbírka obrazů a grafiky, Plzeň, i. č. G 1361, sign. Mš134/32.
AMP, Sbírka obrazů a grafiky, Plzeň, i. č. G 50, sign. Ts2e36.
NPÚ v Plzni, Plzeň III, Rychtářka, Různé stavby.
NPÚ v Plzni, Plzeň, Historické jádro 4183, sady 5. května, Obecné spisy.
ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 0377, sign. G 0377.
ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 0498, sign. SPD 0498.
ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 1372, sign. G 1372.
ÚDU, Sbírka grafiky a kresby, i. č. 210, sign. NPD 210.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 1.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 12235.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 1395.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 16711.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3150.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 3151.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 377.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 445.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 516.
ZČM, národopisné oddělení, i. č. N-NMP 776.
ZČM, oddělení starších dějin, i. č. G 207/2.

Orální dějiny

Rozhovor ze dne 19. 2. 2026 s pamětnicí Ladou Wagnerovou (r. 1972), dcerou zdravotní sestry v nemocnici v sadech 5. května.

Rozhovor ze dne 23. 2. 2026 s pamětnicí Annou Hemzáčkovou (r. 1941), vnučkou prodejce prádla na Rychtářce.

Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s pamětnicí Marií Hoškovou (r. 1951), pravidelnou kolemjdoucí navštěvující Pionýrský dům.

Rozhovor ze dne 25. 2. 2026 s anonymizovaným Pamětníkem 1. (přibližně 70 let), který bydlel na Rychtářce až do jejího zboření.

Rozhovor ze dne 25. 3. 2026 s pamětnicí Markétou Balcarovou (r. 1956), žákyní školy v Podmostní ulici.

Tištěná periodika

Nové plzeňské noviny, 6. 9. 1890, II/72.

Plzeňské listy, 2. 1. 1897, I.

Naše snahy, 13. 5. 1910, XIII/38.

Večerní Plzeň, 7. 10. 1968, I/24.

Večerní Plzeň, 4. 11. 1968, I/43.

Večerní Plzeň, 8. 1. 1969, II/5.

Plzeňský deník, 27. 7. 2001, X/178.

Plzeňský deník, 23. 11. 2007, XVI/280.

Plzeňský deník, 28. 6. 2007, XVI/154.

Plzeňský deník, 4. 9. 2007, XVI/212.

Plzeňský deník, 9. 4. 2010, XIX/83.

Plzeňský deník, 16. 4. 2011, XX/90.

Plzeňský deník, 10. 4. 2018, XXVII/83.

Plzeňský deník, 23. 4. 2020, XXIX/95.

Plzeňský deník, 27. 5. 2025, XXXIV/121.

Plzeňský deník, 7. 2. 2022, XXXI/24.

Plzeňský deník, 4. 6. 2022, XXXI/121.

Právo, 19. 6. 2009, XIX/142.

Literatura

ANDERLE, Jan, *Pozůstatky pozdně středověké zástavby Saského Předměstí v Plzni*. In: NEKUDA, Vladimír (ed.), Archæologia historica, Banská Bystrica, s. 51–60.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dělnické bydlení v Plzni. Nástin demografického, sociálního a stavebního vývoje*. In: Minulostí Západočeského kraje 21, 1985, s. 55–96.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Kniha počtů města Plzně 1524–1525*. Příspěvek k hospodářství českých měst, Plzeň 1957.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Parky a zeleň města Plzně*, Plzeň 1989.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňské veduty*, Plzeň 1984.

BERNHARDT, Tomáš, DOMANICKÁ, Jana, DOMANICKÝ, Petr, *Plzeň. I. díl. Historické jádro*, Litomyšl 2014.

BERNHARDT, Tomáš, PEŘINOVÁ, Anna, *Politický a společenský vývoj 1873–1875/1914*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 157–250.

BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň na historických plánech*, Plzeň 2008.

BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1788–1848*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 33–92.

BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1848–1849*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 93–104.

BERNHARDT, Tomáš, *Politický a společenský vývoj 1850–1873/1875*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 105–156.

ČADA, Václav, *Plzeň na mapách*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 11–30.

DOKOUPIL, Jaroslav, *Transformující se průmysl města*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 119–129.

DOMANICKÝ, Pavel, HUDEC, Tomáš, *Průmysl v letech 1918–1989. (drobné a střední podniky)*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 411–452.

DOMANICKÝ, Petr a kol., *Plzeň. Průvodce architekturou města od počátku 19. století do současnosti*, Plzeň 2013.

DOMANICKÝ, Petr, DOMANICKÁ, Jana, BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň zmizelá*, Plzeň 2016.

DOMANICKÝ, Petr, *Urbanistický a architektonický vývoj města*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 571–676.
DOMANICKÝ, Petr, *Urbanistický a architektonický vývoj města*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 453–534.
FANTOVÁ, Kateřina, *Plzeňský uličník. Pročpa se takle menujou?* Plzeň 2019.
HRUBÝ, Václav, *Plzeňský adresář. Podrobný soupis majitelů domů, úřadů, škol, církevních a sociálních institucí, obchodů, živností, průmyslových podniků a obyvatelů velké Plzně s přehledem ulic a veřejných prostranství podle stavu 1. listopadu 1937*, Plzeň 1938.
HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní Královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.
HUDECOVÁ, Dagmar, SUK, Pavel, EISENHAMMER, Miroslav, BUKOVSKÝ, Stanislav, FOUD, Karel, *Plzeň v letech 1939–1945*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 67–108.
JANDA, Jan, KRČMÁŘ, Luděk, *Pět plzeňských řek*, Domažlice 2009.
JÍLEK, Tomáš, *Historie města*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 34–38.
KEJHA, Josef, JANOUŠKOVEC, Jiří, *Zmizelá Plzeň*, Plzeň 2025.
Kolektiv autorů, *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948.
Kolektiv autorů, *Český hraný film IV. 1961–1970*, Praha 2004.
Kolektiv autorů, *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*, Žehušice 2002.
Kolektiv autorů, *Plzeň 1945–1985. 40 let budování socialismu*, Plzeň 1985.
Kolektiv autorů, *Předpis 125/1981 Sb. Zákon České národní rady o státním plánu rozvoje národního hospodářství České socialistické republiky na léta 1981–1985*, Praha 1981.
Kolektiv autorů, *Předpis 54/1989 Sb. Nařízení vlády České socialistické republiky o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příboru za památkové rezervace*, Praha 1989.
Kolektiv autorů, *Vyhláška č. 22/1949 Sb. Vyhláška ministerstva vnitra o změnách úředních názvů míst v roce 1948*, Praha 1949.
Kolektiv autorů, *Zákon č. 22/1958 Sb. Zákon o kulturních památkách*, Praha 1958.
KOPP, Jan, *Vodstvo*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 65–71.
KRÁLOVÁ, Irena, *Urbanistická a funkční struktura města Plzně*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), *Geografie města Plzně*, Plzeň 2007, s. 110–118.

KRISE, Jindřich, SAMMER, František, *Plánování statutárního města Plzně*. In: Architekt SIA XLVIII, 1950, 4, s. 51–69.

LÁBEK, Ladislav, *Z historie plzeňského obchodu a průmyslu*, Plzeň 1926.

LIŠKA, Miroslav, *Plzeňské mosty a lávky*, Plzeň 2014.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1437–1526*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 237–264.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1526–1618*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 407–420.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1618–1648*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 537–550.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Hospodářský a urbanistický vývoj 1648–1788*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 569–610.

MARTINOVSKÝ, Ivan a kol., *Dějiny Plzně v datech*, Plzeň 2004.

MAŠKOVÁ, Markéta, *Plzeňské hospody aneb z pivovaru za štamgasty*, Plzeň 2017.

MATUŠKOVÁ, Alena, *Obyvatelstvo*. In: MATUŠOVÁ, Alena, NOVOTNÁ, Marie (eds.), Geografie města Plzně, Plzeň 2007, s. 94–109.

MERGL, Jan, *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, Plzeň 1995.

NOVÁČEK, Karel, STOČES, Jiří, ŠIROKÝ, Radek, MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, *Počátky Nové Plzně a její vývoj do husitství*. In: MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav (eds.), Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, Plzeň 2014, s. 123–186.

ŘEHÁČEK, Karel, *Plzeň v letech 1918–1939*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 23–66.

SÝKORA, Miloslav, TICHÝ, Zbyněk, *Směrný územní plán města Plzně*. In: Architektura ČSSR XXV, 1966, 7, s. 463–475.

ŠIMŮNEK, Robert a kol., *Historický atlas města Plzně*, Praha, Plzeň 2009.

ŠLOUF, Jakub, *Plzeň v letech 1948–1953*. In: SKÁLA, Adam (ed.), Dějiny města Plzně 3. 1918–1990, Plzeň 2018, s. 125–150.

ŠPIRKOVÁ, Věra, *Židovská komunita v Plzni. Průvodce historií západních Čech č. 5*, Domažlice 2000.

URBAN, Jaroslav František, *Úvodím Mže*, Plzeň 1946.
VIKTORA, Viktor, HORÁKOVÁ, Jana, MALINA, Václav, *Plzeň v proměnách času (976–2000)*, Plzeň 2000.
WASKA, Karel, BYSTŘICKÝ, Vladimír, *Americká armáda 1945, Osvobození západních Čech ve fotografiích a dokumentech*, Plzeň 1990.
WASKA, Karel, HUČKA, Jan, *Průmysl, obchod, služby*. In: WASKA, Karel (ed.), Dějiny města Plzně 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 325–380.
WASKA, Karel, V*EDUTY PLZEŇSKÝCH PODNIKŮ. Ze starých firemních papírů (1878–1940)*, Plzeň 1995.

Filmový záznam:

JURÁČEK, Pavel (rež.), *Každý mladý muž*, Filmové studio Barrandov 1965.

Internetové zdroje

1. místo Park roku. In: Svaz zakládání a údržby zeleně [online], [cit. 2026-01-10]. Dostupné z: https://www.szuz.cz/cs/hlavni-menu/akce/park-roku/2010/.
CRKOVSKÁ, Eliška, Parkovací dům Rychtářka v Plzni byl uveden do provozu. In: archiweb [online], [cit. 2025-10-17]. Dostupné z: https://www.archiweb.cz/n/home/parkovaci-dum-rychtarka-v-plzni-byl-uveden-do-provozu.
JAROŠOVÁ, Adriana, *Wilsonův a Rooseveltův most jsou již otevřeny*. In: Město Plzeň [online], [cit. 2026-03-04]. Dostupné z: https://plzen.eu/o-meste/aktuality/aktuality-z-mesta/wilsonuv-a-rooseveltuv-most-jsou-otevreny/.
Městské domy sociální péče 1921–1926 (demolice 1992). In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-02-20]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/c1-523-mestske-domy-socialni-pece.
Městský dům. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2025-12-02]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/mestsky-dum-15048101.
Mlýnská strouha. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-12-03]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ms-mlynska-strouha?code=C001.
NEDVĚD, Jaroslav, *Před 25 lety odstřelili Městskou nemocnici, na jejím místě je hotel*. In: iDnes.cz [online], [cit. 2025-08-14]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/mestska-nemocnice-demolice-odstrel.A170201_101228_plzen-zpravy_pp.

NOVÉ BYTY V CENTRU PLZNĚ. In: GLOBÁL [online], [cit. 2025-10-10]. Dostupné z: https://www.realityglobal.cz/bydleni-centrum-plzen/.

Ota Levit, In: holocaust.cz [online], [cit. 2026-04-19]. Dostupné z: https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/105450-ota-levit/.

Plzeň otevřela nový parkovací dům Rychtářka. In: Město Plzeň [online], [cit. 2025-10-17]. Dostupné z: https://plzen.eu/galerie/672/o-meste/multimedia/fotogalerie/udalosti/plzen-otevrela-novy-parkovaci-dum-rychtarka/.

Plzeň, městská památková rezervace. Zákres hranice do katastrální mapy a vymezení rozsahu podle právního předpisu: Nařízení vlády ČSR č. 54/1989 Sb. ze dne 19.4.1989 (stav k 22. 1. 2026). In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=1927490.

Plzeň, městský dům. Rozhodnutí o prohlášení za KP. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-08]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=748358.

Plzeň, předměstský dům Lautensackovský. *Evidenční list kulturní památky – původní*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1065151.

Plzeň, sochy – soubor soch. *Evidenční list kulturní památky – původní*. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-18]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1065140.

Prohlášení za kulturní památku čp. 2382, 2383, 2385, areál nemocnice Sady 5. května, Plzeň. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=741358.

Předměstský dům "Lautensackovský". In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2025-11-17]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/predmestsky-dum-lautensackovsky-15036120.

Rekonstrukce objektu Podmostní 4, Plzeň. In: Národní elektronický nástroj (NEN) [online], [cit. 2026-04-15]. Dostupné z: https://nen.nipez.cz/verejne-zakazky/detail-zakazky/N006-23-V00032625/vysledek.

SETVÍN, Petr, *Plzeňské školní budovy - historie, architektonický vývoj a proměny*. In: Digitální knihovna ZČU. Diplomová práce [online], [cit. 2025-11-12]. Dostupné z: http://hdl.handle.net/11025/31578.

Soubor soch na Rooseveltově mostě. In: Památkový katalog NPÚ [online], [cit. 2026-04-18]. Dostupné z: https://pamatkovykatalog.cz/mestsky-dum-15048101.

Štruncovy sady. In: Plzeňský architektonický manuál [online], [cit. 2025-12-03]. Dostupné z: https://pam.plzne.cz/objekt/p-ss-struncovy-sady?display=list.
ÚZEMNÍ STUDIE, PLZEŇ, RYCHTÁŘKA. In: Útvar koncepce a rozvoje Plzeň. [online], [cit. 2025-07-25]. Dostupné z: https://cloud.plzen.eu/index.php/s/T6GZm8Q2EdtQGep?dir=undefined&path=%2FUzemni_studie_UP_Plzen%2F%C3%9AMO%20Plze%C5%88%203%2FPlze%C5%88%2C%20Rycht%C3%A1%C5%99ka&openfile=37645129.
Vymezení řešeného území. In: Útvar koncepce a rozvoje Plzeň. [online], [cit. 2026-04-27]. Dostupné z: https://cloud.plzen.eu/index.php/s/T6GZm8Q2EdtQGep?dir=undefined&path=%2FUzemni_studie_UP_Plzen%2F%C3%9AMO%20Plze%C5%88%203%2FPlze%C5%88%2C%20Rycht%C3%A1%C5%99ka&openfile=37645129.
Welcome Page. In: Marriott.com [online], [cit. 2026-04-14]. Dostupné z: https://www.marriott.com/en-us/hotels/prgpz-courtyard-pilsen/overview/.
ZÁBRAN, Jiří, Bytový dům Truhlářská. Novostavba bytového domu v Truhlářské ulici v Plzni. In: archiweb [online], [cit. 2025-10-10]. Dostupné z: https://www.archiweb.cz/b/bytovy-dum-truhlarska-novostavba-bytoveho-domu-v-truhlarske-ulici-v-plzni.
Zaniklé minipivovary – Groll Plzeň. In: Pivovary.info [online], [cit. 2026-04-02]. Dostupné z: https://www.pivovary.info/?p=39369.
Zrušení prohlášení za kulturní památku objektu čp. 2382, 2383 a 2385, Sady 5. května, Plzeň, bývalá nemocnice. In: Metainformační systém NPÚ [online], [cit. 2026-04-01]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mistest_public/documentDetail.htm?id=741357.

Resumé

This thesis examines the historical development, transformation, and eventual disappearance of the Rychtářka district in Pilsen, a marginal yet symbolically significant urban space whose evolution closely reflects the broader changes of the city. From its origins as a medieval suburban settlement on an island between several watercourses, through its growth into a dense neighborhood of craftsmen and laborers in the nineteenth century, to its demolition during the era of the socialist regime, Rychtářka‘s story mirrors the long-term social, economic, and urban processes that shaped Pilsen across the centuries.

The study analyses Richtářka‘s development through a combination of cartographic, archival, urbanistic, and oral-historical methods. Historical maps and plans are used to reconstruct the area‘s changing spatial structure, while archive records, photographic collections, and contemporary press provide insight into administrative decisions and everyday life. Oral history interviews complement these sources by capturing personal memories, emotional attachments, and the lived experience of a community that has since vanished.

The thesis argues that the disappearance of Rychtářka was not an inevitable consequence of the physical deterioration of its buildings, but rather the result of modernist urban planning paradigms that prioritized traffic infrastructure, large-scale road construction, and the „cleansing“ of irregular, socially mixed, and economically weaker neighborhoods.

Today, the former site of Rychtářka is marked by traffic corridors and fragmented development. Despite significant investments, the area remains largely empty and disconnected from the urban fabric.

Seznam příloh

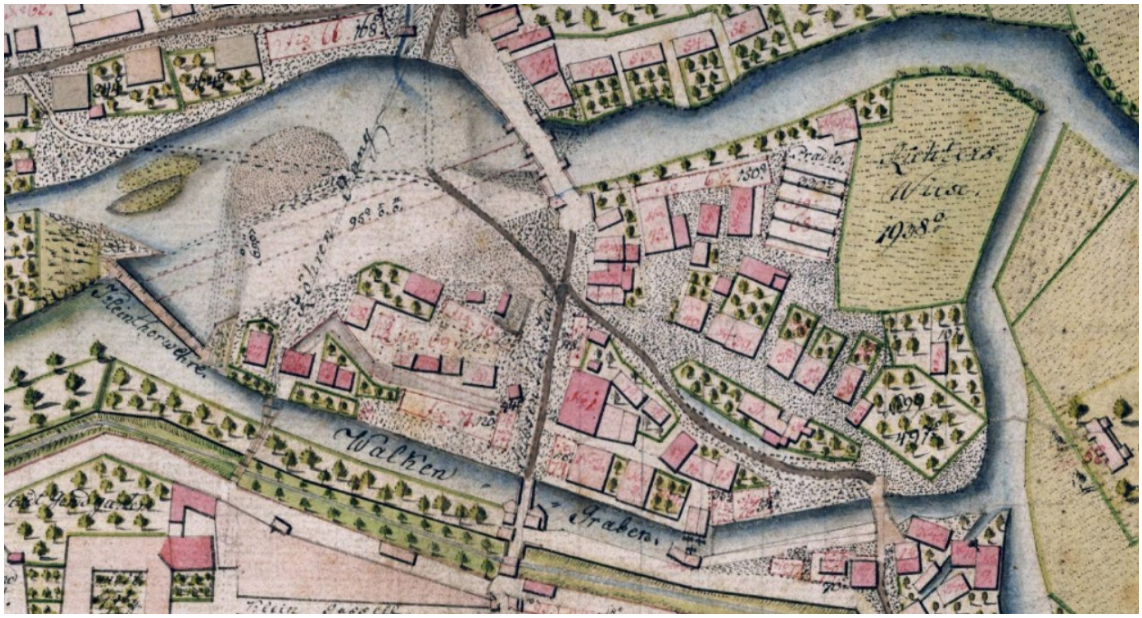
Příloha č. 1 – Výřezek z mapy 1781.	BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň na historických plánech*, Plzeň 2008, s. I. a příloha I.
Příloha č. 2 – Výřezek z mapy 1821	AMP, Sbírka map a plánů, Plzeň, i. č. M 679, sign. v roli.
Příloha č. 3 – Výřezek z mapy 1864	ŠIMŮNEK, Robert a kol., *Historický atlas města Plzně*, Praha, Plzeň 2009., s. III. a příloha III.
Příloha č. 4 – Výřezek z mapy 1895	BERNHARDT, Tomáš, *Plzeň na historických plánech*, Plzeň 2008, s. V. a příloha V.
Příloha č. 5 – Výřezek z mapy 1926	BERNHARDT, *Plzeň na historických plánech*, Plzeň 2008, s. VII. a příloha VII.
Příloha č. 6 – Výřez z veduty 1602	AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 742, sign. 8.
Příloha č. 7 – Výřez z veduty 1619	AMP, Sbírka obrazů a grafiky, Plzeň, i. č. G 50, sign. Ts2e36.
Příloha č. 8 – Příklad zástavby 1.	AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 757, sign. 8.
Příloha č. 9 – Příklad zástavby 2.	AMP, Sbírka diapozitivů, Plzeň, i. č. D 774, sign. 8.
Příloha č. 10 – Informovaný souhlas	Vlastní

Příloha č. 1

Výřezek z mapy 1781.

Příloha č. 2

Výřezek z mapy 1821

Příloha č. 3

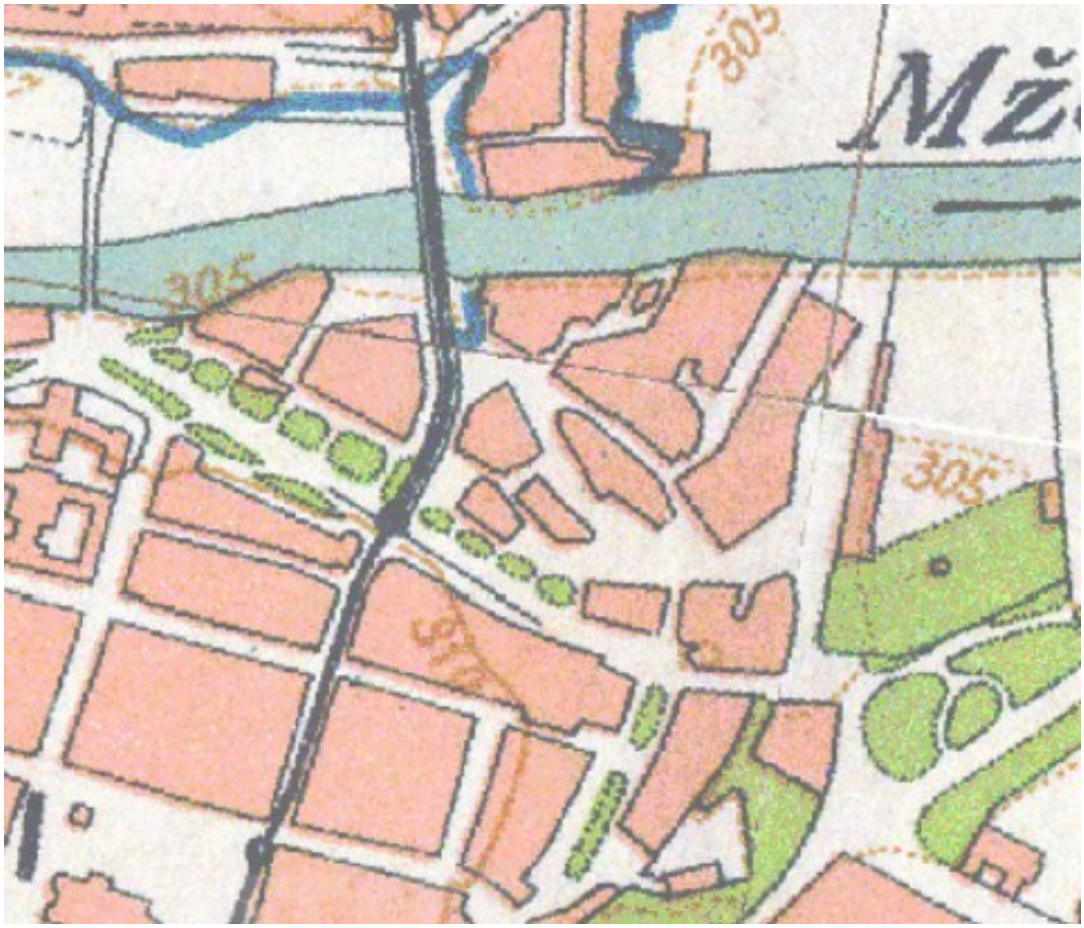
Výřezek z mapy 1864

Příloha č. 4

Výřezek z mapy 1895

Příloha č. 5

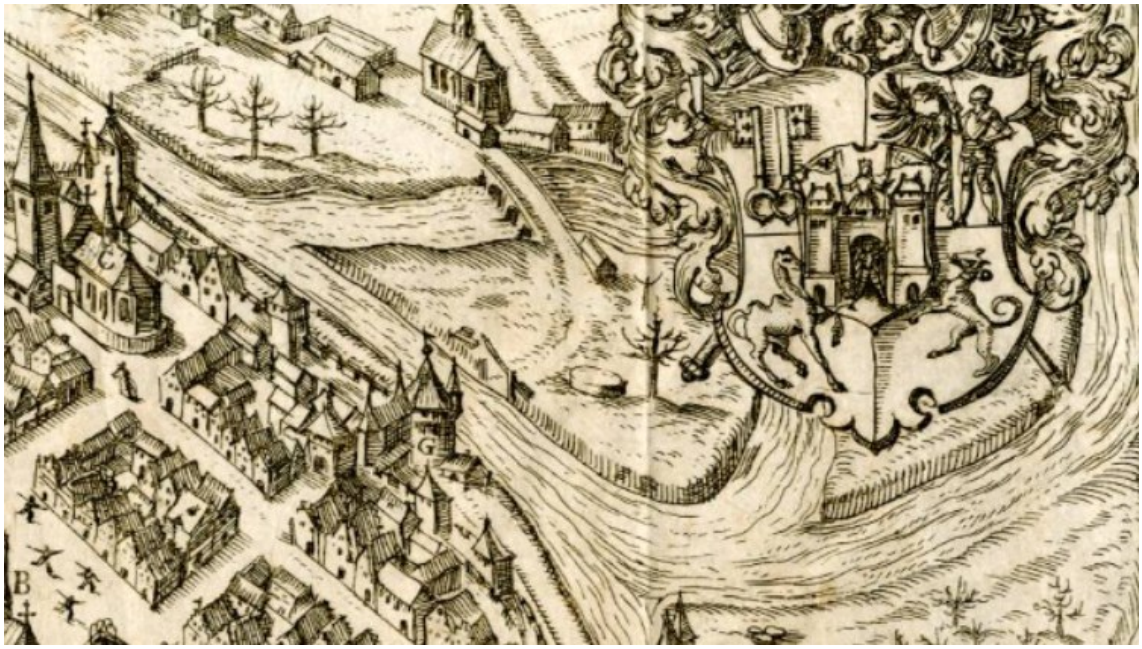
Výřezek z mapy 1926

Příloha č. 6

Výřez z veduty 1602

Příloha č. 7

Výřez z veduty 1619

Příloha č. 8

Příklad zástavby 1.

Příloha č. 9

Příklad zástavby 2.

INFORMOVANÝ SOUHLAS S ÚČASTÍ NA ORÁLNĚHISTORICKÉM ROZHOVORU

1. Identifikace projektu

Název diplomové práce: Historický vývoj, úpadek a zánik čtvrtě Rychtářka a jejího okolí

Jméno a příjmení tazatele (studenta): Bc. Matěj Líbal

Katedra, fakulta a univerzita: Katedra historických věd, Fakulta filozofická, ZČU v Plzni

Vedoucí práce: PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.

Datum a místo rozhovoru:

2. Účel rozhovoru

Cílem tohoto rozhovoru je zaznamenat osobní vzpomínky a zkušenosti pamětníka/pamětnice pro účely výzkumu v rámci diplomové práce. Rozhovor bude využit k historické analýze a může být citován v textu práce.

3. Forma záznamu

Pamětník/pamětnice byl/a informován/a, že:

- rozhovor bude zvukově nahráván,
- z nahrávky bude vytvořen přepis,
- nahrávka i přepis budou použity výhradně pro výzkumné a studijní účely,
- materiál může být uložen v osobním archivu autora práce, pokud s tím pamětník/pamětnice souhlasí,
- zpracování osobních údajů probíhá v souladu s Nařízením EP a Rady (EU) 2016/679 (GDPR).

4. Práva pamětníka

Pamětník/pamětnice byl/a poučen/a, že:

- účast na rozhovoru je dobrovolná,
- za poskytnutí rozhovoru nenáleží žádná finanční odměna ani jiná forma kompenzace,
- může odmítnout odpovědět na jakoukoli otázku,
- může rozhovor kdykoli přerušit nebo ukončit,
- může požádat o anonymizaci svého jména nebo citlivých údajů,
- může kdykoli požádat o opravu, doplnění nebo stažení části rozhovoru před jeho finálním zpracováním, tj. před odevzdáním práce,
- má právo požádat o zaslání přepisu k autorizaci,
- údaje nebudou předány třetím osobám bez jeho/jejího souhlasu,
- údaje budou uchovávány po dobu nezbytnou k dokončení diplomové práce a případné archivaci, pokud s ní pamětník souhlasí,
- může kdykoli svůj souhlas odvolat, a to až do odevzdání diplomové práce.

5. Nakládání s nahrávkou a přepisem

Pamětník/pamětnice uděluje souhlas s následujícím (zaškrtněte křížkem):

A) Použití pro diplomovou práci

Souhlasím, aby byl rozhovor použit v diplomové práci tazatele.

☐ Ano ☐ Ne

B) Citace v textu práce

Souhlasím, aby byly mé výroky citovány v textu práce.

☐ Ano ☐ Ne

C) Uvedení jména

Souhlasím s uvedením svého jména v práci.

☐ Ano ☐ Ne

Pokud ne: preferované označení (např. „paní A. B."):

D) Archivace nahrávky / přepisu

Souhlasím s uložením nahrávky a přepisu v osobním archivu tazatele po dobu tří let od odevzdání práce.

☐ Ano ☐ Ne

Pokud ne: ihned po odevzdání práce bude zvukový záznam i přepis smazán. (archivován je pouze tento formulář po dobu tří let)

6. Prohlášení pamětníka

Prohlašuji, že jsem byl/a srozumitelně informován/a o účelu rozhovoru, způsobu jeho provedení a nakládání s nahrávkou. Rozumím svým právům a dobrovolně uděluji souhlas s účastí na rozhovoru. Byl/a jsem informován/a, že po odevzdání diplomové práce již není možné souhlas zpětně odvolat.

7. Podpisy

Pamětník/pamětnice: Jméno a příjmení:

Podpis:

Datum:

Tazatel (student): Jméno a příjmení: **Bc. Matěj Líbal**

Podpis:

Datum: